

Výhled ze dnešní
samoodběhy

VÝBĚR Z ČS.
ČTENÁŘSKÉ
SAMOOBSLUHY

O B S A H

Rudolf Zukal	
Jak si lžeme do vlastní kapsy	2
Dokument Charty 77 č. 36/83	
Rozbor ekologické situace v ČSSR	15
<u>3 informace o církvi:</u>	
František kardinál Tomášek	
Dopis Krajskému soudu v Ostravě	47
Biskup Ján Chryzostom Korec	
Dopis denníku Smena	49
Dopis státním, stranickým a církevním orgánům	53
Ludvík Vaculík	
Psáno pro Listy (leden 1984)	56

Rudolf Z u k a l

JAK SI LŽEME DO VLASTNÍ KAPSY

/Části širší úvahy pojednávající o vlivu politiky a ideologie na ekonomiku/

Ekonomická reforma a Soubor opatření

Vztah současné vládnoucí skupiny k ekonomické reformě šedesátých let je názorným příkladem toho, k jakým výsledkům a paradoxům vede dávání priority politice před ekonomikou.

Naše propaganda věnuje v současné době největší pozornost ekonomice. Téměř každé zasedání ÚV KSČ hovoří o hospodářských otázkách, úvodníky novin píší převážně o ekonomické problematice. Je to zcela pochopitelné, neboť náš hospodářský vývoj prochází od skončení druhé světové války nejobtížnějším údobím.

Vážné hospodářské těžkosti donutily naše vedení, aby vyhlásilo určité změny v dosavadním neproduktivním ekonomickém mechanismu, který byl naveden na začátku sedmdesátých let v souvislosti s tzv. hospodářskou normalizací. A tu vyvstaly před "vládními" ekonomy, ale i před ideology a politiky potíže, jak zdůvodnit mnohé nově zaváděné změny, přístupy a chápání ekonomických problémů, které byly se zrušením ekonomické reformy šedesátých let prohlášeny za špatné, revizionistické a socialismu škodlivé. Velmi často se totiž jednalo o zavržení obecně platných racionálních zásad, platící pro každou řádně fungující ekonomiku. /Např. důraz na kvalitativní a nikoli kvantitativní vývoj, odměňování podle skutečných pracovních výsledků a nikoli podle jiných např. politických kritérií, přebudování hospodářské struktury země tak, aby odpovídala přírodním a ekonomickým podmínkám, zvyšování efektivnosti národního hospodářství a pod./

Zásady "Souboru opatření" nejsou novými objevy. Téměř všechny tyto zásady byly náplní ekonomické reformy šedesátých let, ovšem v daleko širším rozsahu. Byly řešeny podstatně důsledněji a komplexněji, než činí současný "Soubor opatření".

Vzhledem k tomu, že soustava řízení národního hospodářství

je jednou z nejdůležitějších oblastí společenského systému a mnohé zásady ekonomické reformy šedesátých let - jako např. značná samostatnost podnikové sféry, relativně autonomní vývoj ekonomiky nezávislé na centru atd. - nekonvenovaly novému vedení strany a státu a jejich záměrům, byla reforma především z p o l i t i c k ý c h a i d e o l o g i c k ý c h d ů v o d ů zavržena jako škodlivá. Nikdy nebylo provedeno její komplexní, konkrétní, odborné zhodnocení na základě dosavadních faktů, výsledků, skutečností, kladů i záporů. To ani nebylo možné, neboť dosažené hospodářské výsledky jasně hovořily v její prospěch. O to více byla pošpiněna a pomluvena z hlediska ideologického. Nanejvýš byla vytržena širší fakta a na nich dokazovaná škodlivost a nebezpečnost reformy. Reforma byla sice odsouzena - ale nikoli odborně - ekonomicky.

Mýty a fakta

Nejčastěji opakovanými poněkud konkrétními argumenty na adresu reformy je uváděno naše tehdejší z a h r a n i č n í z a - d l u ž e n í a i n f l a c e . Proto se těmito dvěma fakty budu poněkud podrobněji zabývat a to na základě oficiálních údajů ze "Statistických ročenek", aby názorně vyniklo, jaká byla skutečnost, a co se nesprávně o reformě tvrdí.

...

/následuje citace z "Poučení" a z článku ing. B. Froma z Rudého práva z 2. a 3. září 1970/

Z uvedeného článku jsem použil rozsáhlé citace proto, že lze na ní názorně prokázat, jak ideologové a propagandisté cílevědomě spoléhají na to, že lidská paměť rychle zapomíná a že lze tohoto faktu využít ve prospěch svých záměrů, a to

- a/ ke lživému a nesprávnému tvrzení o zaměření ekonomické reformy a jejích cílů,
- b/ k posunování skutečností, které nikdy nebyly reformou navrhovány ani uskutečněny,
- c/ zamlčování a zkreslování skutečných událostí.

Zvláště důležité je však to, že fakta a výpočty z tehdejší doby nám mohou posloužit ke konfrontaci se současnou situací.

Autor uvedeného článku v něm vědomě zdůraznil, že akademik Šik upozornil na to, že poskytnutí půjčky závisí rovněž od druhé strany,

a to o d o c h o t y v ě ř i t e l e a p o ž a d o v a n ý c h z á r u k . Z toho vyvedil, že nemohlo jít o jiné záruky než o záruky politického charakteru. Je ovšem vyloučeno, aby jako "odborník" ve finančních otázkách přehlédl v denním tisku "Programové prohlášení vlády ČSSR" z dubna 1968, kde se o zahraniční půjčce uvádělo:

"V souvislosti s ozdravením našeho hospodářství přichází v úvahu otázka zahraniční půjčky. Vláda bude tuto otázku zkoumat. Vláda však zdůrazňuje, že naše hospodářství není ve stavu, kdy by se nemohlo bez půjčky obejít. Taková půjčka by mohla být užitečná jen ze dvou předpokladů: že nebude spojena s politickými podmínkami a že jí bude správně využito, tj. že umožní též efektivně vytvářet prostředky, aby se sama splatila."

Tyto pasáže z vládního prohlášení byly uveřejněny ve výrazné formě v Rudém právu dne 28. dubna 1968 s tímto dovětkem:

"Na dotazy čtenářů uvádíme: pokud se vláda rozhodne požádat o zahraniční půjčku, obrátí se především na SSSR."

Pro konfrontaci s článkem ing. Froma uvádím poměrně rozsáhlé názory akademika Šika, který o účelu, rozsahu a významu zahraniční půjčky hovořil 2. května ve své přednášce, jež pak vyšla jako separátní výtisk pod názvem "O současném stavu národního hospodářství ČSSR". Názory vyslovené v přednášce jsou velmi zajímavé i pro současnou hospodářskou situaci. V přednášce mimo jiné řekl:

"Jak věci začít řešit? Je pochopitelné, že z á k l a d n í c e s t u m u s í m e h l e d a t v e v l a s t n í v ý r o b ě a v p o d s t a t n ý c h z m ě n á c h j e j í s t r u k t u r y . /Proložil R.Z./

Pro určitou logiku výkladu se zmíním např. o určitých možnostech vnější pomoci, o využití určitých vnějších vztahů. Ne proto, že by to bylo rozhodující, ale proto, že v současné době to může usnadnit rychlejší řešení vnitřní problematiky. /Proložil R.Z./

Na prvním místě se zmíním o využití určitého zahraničního úvěru, určité dlouhodobé půjčky. Jako základní injekce pro naše hospodářství pomohla by nám dnes určitá relativně dost vysoká dlouhodobá půjčka. Uvažuje se o půjčce 300-500 miliónů dolarů. Zatím není nic rozhodnuto. Budeme hledat všechny cesty, které se dnes naskýtají a nejsou svázány s nějakými politickými podmínkami.

Půjčku potřebujeme nejen pro urychlení technické rekonstrukce a modernizace podniků a závodů, zejména spotřebního průmyslu. Jde také o určitou spotřební půjčku, která by nám měla především pomoci překlenout určité období urychleného odbourávání neefektivních vývozů. Prostě potřebujeme co nejrychleji z našeho vývozu vyřadit ty výrobky, které jsou pro nás tolik ztrátové, že za ně nedostaneme zaplacený ani suroviny. Pouhé snížení této neefektivní výroby a vývozu by bylo pro nás čistým ziskem. Ale jakmile takto

snížíme objem vývozu, nemáme čím platit.

Lidé myslí, že jsme v nějaké obrovské míře zadlužení vůči západu. V tom však problém není. Dokonce vůči celému kapitalistickému světu, včetně rozvojových zemí, máme aktivum právě v důsledku velkých poskytovaných úvěrů. Máme ovšem pasivum vůči zemím s tzv. volnou měnou. To je ale daleko menší, než mají třeba dluhy jiné vyspělé země. My nemáme tyto dluhy v takové míře jen proto, protože právě vše, co dovážíme, platíme za každou cenu. Prostě vyvážíme zboží s velkými ztrátami.

Nyní jde o to, nesmyslné vývozy odbourat. Ovšem když to učiníme náhle, nemáme čím platit. Srazit rázem vývoz nejde. Určitou dobu musíme dovoz držet, abychom se nedopustili stejné chyby jako v roce 1962, kdy jsme pro obrovské potíže v platební bilanci administrativně srazili dovoz. Řetězovitě se to projevilo snížením výroby a poklesem národního důchodu.

Půjčka by nám pomohla určitou dobu platit dále potřebný dovoz a přitom rychle snížit, nebo vůbec odstranit neefektivní výroby a vývoz. Touto cestou je možno uvolnit výrobní kapacity, uvolnit pracovní síly a použít je na změnu výrobních programů, na efektivnější výrobu nebo na přechod pracovních sil do jiných potřebnějších efektivnějších podniků či oborů. Musíme však mít jistou záruku, že uvolněné kapacity a pracovní síly budou využity k rychlému zvýšení efektivnějších výrob a vývozů tak, abychom z nich mohli půjčku splácet.

Nemáme rezervy. Hospodaříme ze dne na den. Honíme nějaký vývoz, abychom získali nejnnutnější devizy na potřebný dovoz. To nás vede k tomu, že pak tlačíme i na zvyšování dodávek zcela neefektivních výrobků jen proto, že nemáme čím platit. Je nutné přestat s dosavadním nesmyslným tlakem na zvyšování dodávek a vytvářet možnosti pro nutné změny uvnitř závodů a podniků. V tom smyslu by se půjčka stala jednou ze základních podmínek k urychlení tohoto procesu."

Z uvedené citace je zřejmé, k jakým účelům měla půjčka sloužit. Je to o to poučnější a proto ta obsáhlá citace, že se zde mluví o nutnosti odstranění neefektivních vývozů a výrob a o škodlivosti krácení nutných dovozů, jež není možno realizovat vzhledem k nedostatku deviz. Jenže dnes potřebujeme devizy nejen na nutný dovoz, ale navíc na splácení velkých zahraničních dluhů.

Že tomu tak skutečně je, o tom svědčí část diskusního příspěvku místopředsedy české vlády Ladislava Adamce na 7. zasedání ÚV KSČ v listopadu 1982:

"Mnoho starostí nám dělá skutečnost, že se nedaří obnovovat zahraničně ekonomickou rovnováhu růstem vývozu a zvyšováním jeho efektivnosti, ale především snižováním dovozu. To vede k tomu, že se stále výrazněji projevují v České socialistické republice rostoucí potíže v lehkém průmyslu, jež se přenášejí i do dalších odvětví."

Zdá se, že jsme se z minulých chyb příliš nepoučili.

Podívejme se však ve světle konkrétních čísel, kdy a v jaké míře jsme se vlastně zadlužili a na co bylo zadlužení použito.

Údaje o zahraniční úvěrové pozici patří v socialistických zemích k přísně tajným údajům. Je to zřejmě proto, aby vlastní obyvatelstvo neznalo skutečný stav hospodaření svých vlád. V kapitalistické cizině jsou však půjčky socialistickým státům běžně publikovány a odtud je možno čerpat potřebné údaje.

Jednou z charakteristik ekonomické reformy šedesátých let bylo, že mnohá "ekonomická tajemství" byla zveřejněna. Už z toho prostého důvodu, že byla úplně zbytečná, neboť i průměrný ekonom si mohl jejich přibližnou hodnotu vypočítat z ostatních publikovaných údajů. Proto v této době byla zveřejněna i naše úvěrová pozice vůči zahraničí.

K 31.12.1967 vyhlížela úvěrová bilance ČSSR vůči socialistickým zemím následovně: /údaje jsou v mld. Kčs/

	pohledávky	závazky	saldo
celkem	15,7	3,8	+ 12,4
z toho			
krátkodobé	3,3	1,8	+ 1,5
dlouhodobé	12,4	1,5	+ 10,9

Rovněž naše úvěrová pozice vůči kapitalistickým státům /vyspělé i rozvojové země/ byla aktivní a dosahovala následující výše: /v mld. Kčs/

	pohledávky	závazky	saldo
celkem	15,4	10,2	+ 5,2
z toho			
krátkodobé	7,7	7,6	+ 0,1
dlouhodobé	7,7	2,6	+ 5,1

I měnově nejtvrdší oblast, oblast volně směnitelných měn, oblast vyspělých kapitalistických zemí byla aktivní, i když zdaleka ne v takovém rozsahu jako celková oblast socialistických nebo kapitalistických zemí: /údaje v mld. Kčs/

	pohledávky	závazky	saldo
celkem	9,2	8,7	+ 0,5
z toho			
krátkodobé	5,9	6,4	- 0,5
dlouhodobé	3,3	2,3	+ 1,0

Taková byla naše úvěrová pozice koncem roku 1967. Jak se vyvíjela dále, to můžeme jen nepřímo odhadovat pomocí salda ze zahraničního obchodu, z údajů kapitalistických bank a z rozdílů mezi vytvořeným a užitým národním důchodem.

Vývoj československého zahraničního obchodu v letech 1963-1982

/v mld. Kčs fco hranice/

rok	obrat	vývoz	dovoz	saldo
1965	38,6	19,4	19,2	+ 0,2
1966	39,3	19,7	19,6	+ 0,1
1967	39,9	20,5	19,4	+ 1,1
1968	43,8	21,6	22,2	- 0,6
1969	47,6	23,9	23,7	+ 0,2
1970	53,9	27,3	26,6	+ 0,7
1971	58,8	30,1	28,9	+ 1,1
1972	63,5	32,6	30,9	+ 1,7
1973	71,7	35,3	35,8	- 0,5
1974	85,2	41,2	44,0	- 2,8
1975	97,4	46,6	50,8	- 4,2
1976	108,1	52,1	56,0	- 3,9
1977	121,5	58,3	63,2	- 4,9
1978	131,7	63,6	68,1	- 4,5
1979	146,0	70,2	75,8	- 5,6
1980	161,7	80,2	81,5	- 1,3
1981	174,0	87,7	86,3	+ 1,4
1982	189,5	95,3	94,2	+ 1,1

Pramen: Statistické ročenky

Z přehledu je vidět, že v roce 1968 skutečně vzniklo v našich vnějších ekonomických vztazích pasivní saldo ve výši 0,6 mld. Kčs. Takováto krátkodobá pasiva nebyla nic neobvyklého a vyskytla se např. v roce 1947, 1951, 1957. Rok 1968 byl totiž mimořádným rokem a to nejen z hlediska politických událostí - vstup cizích vojsk - ale byl rovněž rokem přechodu na pětidenní pracovní týden. Obě tyto skutečnosti musely mít nesporně velký vliv na efektivnost ekonomiky a tudíž i na vnější ekonomické vztahy.

V roce 1969 jsme opět přešli do aktiva, které trvalo až do roku 1972. Od té doby máme stále narůstající zahraniční obchodní pasiva,

jenž se rok od roku zvětšovalo. Na toto pasivum mělo vliv jednak prudké zvýšení cen dovážených surovin, dále zrušení racionálních zásad ekonomické reformy a v důsledku toho pokračování v období hospodářské normalizace v extenzivním rozvoji. Politikové a ideologové chtěli dosáhnout ekonomického růstu za každou cenu, bez ohledu na to, co tento růst stojí. Chybějící zdroje se lehkomyšlně opatřovaly v zahraničí^a tak doplňovaly mezery vzniklé nekvalifikovaným vedením našeho hospodářství.

Podle statistických ročenek vyhlíží naše obchodní bilance od roku 1971 do roku 1982 velmi neutěšeně; /v mil. Kčs fco hranice/

celkové saldo	social.země saldo	vyspěl.kap.státy saldo	rozvoj.země saldo
- 22.130	- 10.341	- 31.219	+ 19.430

Jestliže v celém poválečném období byla naše bilance /obchodní/ pasivní přibližně každý pátý rok, od roku 1973 je chronicky pasivní až do roku 1980, tj. zhruba po celých osm let. V minulosti se tato zřídka vyskytující pasivum pohybovalo řádově kolem 0,5 mld. Kčs ročně. V období hospodářské konsolidace bylo toto pasivum mnohonásobně vyšší. Např. v roce 1979 jedenáctinásobně, /5,6 mld.Kčs/. Až tvrdá realita, tj. nutnost zaplacení dluhů nás donutila v roce 1980, že jsme přešli do aktiva, ovšem za cenu drastického snižování dovozu, což musí mít nutně negativní vliv na reprodukční proces a na technický rozvoj.

Že jsme hospodářskou normalizaci uskutečňovali na úkor čerpání zdrojů ze zahraničí a na úkor budoucnosti, to dokazují rovněž další údaje z oblasti vrcholných národohospodářských bilancí a to ze vztahu mezi vytvořeným a užitým národním důchodem.

Sledujeme-li tyto makroekonomické veličiny v delší časové řadě /v běžných cenách/, pak se ukáže, že roční přírůstky u užitého národního důchodu byly vyšší než u vytvořeného národního důchodu v následujících letech:

Přírůstek v % proti předcházejícímu roku

	1968	1973	1974	1975	1976
vytvor. nár. důchod	10,17	4,87	7,49	4,59	2,34
užitý nár. důchod	12,46	7,26	9,18	5,11	3,61

Tato čísla nám ukazují vyšší tempo užití než vytvoření národního důchodu. To je pohled z hlediska dynamického vývoje a ilustruje

naše postupné spotřebovávání vlastní podstaty.

V hospodářské normalizaci však byly i roky, kdy užití národního důchodu bylo absolutně vyšší než jeho vytvoření. Tento rozdíl /v běžných cenách/, činil v roce 1976 - 4.776 mil. Kčs a v roce 1977 - 1.836 mil. Kčs.

Připočteme-li k těmto číslům další miliardy, které ročně připadají na ztráty a na růst nerealizovatelných zásob, pak je jasné, že hospodářská normalizace byla provedena za pomoci zdrojů ze zahraničí. Nešlo tedy o hospodářskou konsolidaci, ale o vytvoření zdání stabilizace. A to vše se dělo na úkor budoucnosti.

Když nastala hodina pravdy, čas splatnosti dluhů a zaplacení vysokých úroků, pak bylo nutno snižovat užitý národní důchod ve vztahu k národnímu důchodu vytvořenému. Tyto rozdíly nabývají v posledních letech nejen na dynamice, ale rostou nebývalou měrou i v absolutních údajích, jak to ukazují následující fakta:

Vytvořený národní důchod převyšoval užitý národní důchod:
/v mil. Kčs běžných cen/

1978	1979	1980	1981	1982
450	5.989	2.346	17.058	21.589

Nastala doba tzv. "oddlužování", které se děje především na úkor investic a životní úrovně obyvatelstva. Teprve nyní začínáme platit daň za hospodářskou normalizaci. A to nás teprve hlavní problémy čekají.

Západní prameny podávají o naší bankovní zadluženosti tyto údaje:

1971		1975		1980	
celkem	na obyvat.	celkem	na obyvat.	celkem	na obyvat.
mld. %	v %	mld. %	v %	mld. %	v %
0,2	11	0,8	56	3,8	249

Uvedené údaje jasně prokazují, v kterém období jsme se v zahraničí zadlužili. Za sledovanou dobu se naše zadlužení zvýšila proti roku 1971 devatenáctkrát, /tj. 1900 %!/. I když v absolutním zadlužení je na tom Československo ve srovnání s ostatními socialistickými zeměmi nejlépe, v tempu zadlužování nás v tomto období předstihlo pouze Polsko.

Tak jsme v roce 1980 dosáhli téměř desetinásobného zadlužení, než si chtěli "revizionisté" vypůjčit v roce 1968 a tímto způsobem dostat naše hospodářství do kapitalistického područí. Jaká je

v tom ironie. Inu, co je dovoleno Bohovi, není dovoleno Jobovi, praví stará biblická moudrost.

Nač jsme tyto obrowské částky použili. Vzhledem k tomu, že denně můžeme číst v tisku nářky na to, že naše výrobní základna je zastaralá a že potřebuje nutně modernizaci, je zřejmé, že jsme tyto dolary z větší části "projedli" a použili na různé honosné reprezentativní stavby. To ostatně potvrzuje i tiskový mluvčí federální vlády František Kouřil, když v Tribuně č. 39/83 napsal:

"Vloni jsme po deseti letech opět dosáhli aktivní platební bilance. Jestliže v šesté pětiletce životní úroveň rostla zároveň se zadlužováním, v sedmé pětiletce chceme stát na vlastních nohách a dluhy radikálně odbourat."

Ono nám totiž nic jiného nezbývá, nechceme-li se vydat na "polskou cestu" v národním hospodářství.

Vraťme se ještě jednou k článku "odborníka" ing. Froma z roku 1970 a podívejme se na jeho tehdejší "zasvěcenou" argumentaci o tom, jak pravice chtěla tehdy dostat naši zemi do závislosti na kapitalistech. Ing. Froma tehdy vypočetl, že při vypůjčení 400 miliónů dolarů a při 7% úroku by si celkové splácení vyžádalo úmor po deseti letech zhruba 950 miliónů dolarů. Tyto negativní skutečnosti však pravičáci veřejnosti úmyslně zatajili.

Dnešní veřejnost to má podstatně snažší. Ta ani nezná výši naší zadluženosti a tudíž se nemusí vůbec znepokojovat. Jestliže jsme byli dlužní v roce 1980 celkem 3.800 miliónů dolarů, pak je to zhruba desetinásobek uvažované půjčky v roce 1968. Úroková míra je však podstatně vyšší než tehdejší. V roce 1975 činila 7% v roce 1980 17%, v roce 1981 18%-20% a v současné době se pohybuje nad 19%.

Použijeme-li tehdejší metody výpočtu ing. Froma na aplikaci současného zadlužení, pak alespoň přibližně vidíme, jaké ekonomické břemeno zadlužení znamená, jak nám do budoucnosti svazuje ruce při rozhodování a při volbě optimálních variant hospodářského vývoje. A v neposlední řadě, jak nám bude do budoucna podvazovat růst životní úrovně.

Tyto úvahy jsou hypotetické. Mají mimo jiné ukázat tendenčnost argumentace proti ekonomické reformě, která se dnes obrací proti samotným osnovatelům.

Dnešní zadluženost je zhruba desetinasobná proti tehdy uvažované půjčce 400 miliard dolarů a tedy úmor by měl po deseti letech činit cca 9.500 miliard dolarů. V prosinci roku 1983 činil oficiální kurs dolaru Kčs 6,50. Přepočteme-li dluh oficiálním kursem, činil by 61.750 miliard ~~amerických~~ devizových korun /Kčs fco hranice/. Podle posledních údajů publikovaných ve Statistické ročence 1976 činila Kčs fco hranice při dovozu Kčs 3.094 běžných cen. Podle toho by pak dluh činil 243.255 miliard Kčs, což představuje 48,93% vytvořeného národního důchodu roku 1982. Jinak řečeno, abychom zaplatili dnešní dluh, museli bychom v roce 1982 šest měsíců pilně pracovat a vůbec nic nespotřebovat. Ing. From chtěl ve svém článku neinformovanou veřejnost přesvědčit jakou neúspěšnou perspektivu chystali "pravičáci" svému národu. Neočekával, že "normalizátoři" jeho hypotetické výpočty překročí desetinasobně. Lidové přísloví praví, že "kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá".

Ing. From dále tvrdil, že na splácení dluhu bychom museli zvýšit vývoz do oblasti volných měn o 7% - 10% ročně. Jak se nám to dnes daří a jaké problémy zde jsou, to dokazují další skutečnosti.

Polské události v roce 1980 vystrašily naše vedení, které si uvědomilo /poněkud pozdě/, nebezpečí dalšího zadlužování. Začalo se tedy se splácením dluhů. A to není dnes lehká věc. Na západních trzích je stagnace a proto je vývoz do této oblasti značně obtížný. K tomu přistupuje i určitá diskriminace našeho vývozu. Proto se nám nedaří nejen plnit plán vývozu do této oblasti, ba dokonce dochází v posledních letech i k jeho snižování, a to v roce 1981 o - 1,3% proti předcházejícímu roku a v roce 1982 o dalších - 1,44%. Abychom měli potřebné prostředky na zaplacení dluhů, řešíme to jedinou možnou cestou, a to snižováním dovozu, ovšem se všemi negativními důsledky, jež to má pro bezporuchový reprodukční proces.

Dochází především ke snižování vývozu našich strojů na trhy nesocialistických zemí, vzhledem k jejich technické zastaralosti. Tak např. vývoz strojírenského a kovodělného průmyslu činil v roce 1982 do této oblasti celkem 6.063 mil. Kčs fco hranice, což znamenalo snížení o 8,84% proti roku 1981. Tento výpadek jsme nuceni nahrazovat vývozem surovin, spotřebního zboží a potravin. Tím se nám do určité míry někdy zužuje sortiment nabídky na vnitřním trhu.

Místopředseda vlády ČSSR Svatopluk Potáček na 7. zasedání ÚV KSČ v listopadu 1982 tuto situaci charakterizoval následovně:

"Neplnění plánu vývozu snížilo naše devázové zdroje na dovozy, zejména pro průmysl, zemědělství, vnitřní trh a způsobuje potíže v zajišťování výroby surovinami a materiály, náhradními díly, stroji a v krytí poptávky obyvatelstva." /Rudé právo, 26.11.1982/

Neplnění vývozu strojů do vyspělých kapitalistických států má za následek, že naše vývozní struktura do tohoto teritoria vyhlíží jako vývozní struktura rozvojové země. Ve vývozu převládají suroviny, potraviny a spotřební zboží. Např. v roce 1982 jsme vyvezli do NSR zboží za 4.841 mil. Kčs fco hranice. Z toho vývoz strojů a dopravních prostředků činil 293 mil. Kčs, což představovalo 6,05% z celkového vývozu. Zajisté ilustrativní příklad pro vývoz "strojírenské velmoci".

Zato v témže roce jsme vyvezli do zahraničí 1 981 000 m³ listnatého a jehličnatého řeziva, což bylo o 845 000 m³ více než v roce 1981. To představuje zvýšení vývozu dřeva o 74,38%. Přitom ceny dřeva na světových trzích v tomto období klesly. Vzhledem k tomu, že potřebujeme devizy za splácení zahraniční zadluženosti, jsme nuceni vyvážet za všech okolností, bez ohledu na cenový vývoj.

O kvalitě našich výrobků svědčí další ukazatel a to reálné směnné relace. Na zahraničních trzích v ostré konkurenci se prověřuje kvalita našich výrobků, což se v konečných výsledcích projeví v jejich vývozní ceně.

Poměr mezi vývozními a dovozními cenami ukazují reálné směnné relace \times /Terms of Trade, T/T/. Klesají-li reálné směnné relace pod 100, pak rostou ceny dovozní rychleji než ceny exportní a za stejné množství dovezeného zboží se musí více vyvézt zboží vývozního. Podle Statistických ročenek se vyvíjely naše reálné směnné relace následovně /rok 1970 = 100/:

1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
90,4	88,0	88,5	83,8	82,3	82,1	78,6	76,0
pokles proti předcházejícímu roku v %:							
	-2,4	-2,5	-1,7	-1,5	-0,2	-3,5	-2,6

Od roku 1970 klesly naše reálné směnné relace v roce 1982 na 76 bodů, což představuje snížení o 24%. To v podstatě znamená, že za stejné množství zboží jaké jsme vyvezli v roce 1970 mohli

jsme dovézt v roce 1982 jen 76% objemu importu a naopak abychom mohli dovézt stejné množství zboží jako za podmínek roku 1970, museli jsme v roce 1982 vyvézt o 31,57% zboží více. Při objemu dovozu roku 1982, který činil 94.177 mil. Kčs fco hranice, znamenal nepříznivý poměr mezi vývozními a dovozními cenami konkrétní ztrátu 29.751 miliard Kčs fco hranice.

Použijeme-li pro převod na běžné ceny již dříve použitého koeficientu 3,094, pak nám vyjde, že ztráta dosáhla výše 91.987 mil. Kčs běžných cen, což představuje 18,5% vytvořeného důchodu roku 1982. Je to daň placená za naši ekonomiku a technickou "vyspělost".

Skutečné směnné realce při vývozu naší techniky na trhy vyspělých kapitalistických států jsou podstatně horší, neboť v našem celkovém vývozu do této oblasti stále více roste podíl surovin, jejichž celkový cenový vývoj je příznivější než u strojů.

Velikost a obtížnost zaplacení našeho zahraničního zadlužení ukáží ještě na jednom příkladě. Přepočteme-li naše zadlužení 3,8 miliardy dolarů na koruny oficiálním kursem, vyjde nám částka 24,7 miliardy Kčs fco hranice. V roce 1982 jsme vyvezli do oblasti vyspělých kapitalistických států zboží za necelých 17 miliard Kčs fco hranice. /Proti roku 1981 došlo k dalšímu poklesu vývozu o 247 miliard Kčs./ To znamená, že jen na úhradu tohoto dluhu, bez započítávání velkých úroků, bychom museli vyvážet do této oblasti 1,45 roku, což představuje 530 dnů a ovšem nic odtud nedovážet. Co dnes ví prostý občan o tomto těžkém břemenu, jež zatěžuje naši ekonomiku?

Ve zprávě předsednictva ÚV KSČ o plánu hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR na rok 1984 místopředseda federální vlády Svatopluk Potáč k této problematice uvedl:

"Poprvé po deseti letech se snížila zadluženost ve volných měnách, a to i při dalším zhoršování vývozních podmínek a uplatňování diskriminačních praktik některými kapitalistickými státy...

Téměř polovinu přírůstku národního důchodu přednostně použijeme na zabezpečování vyrovnanosti vnějších ekonomických vztahů, splácení úroků a úvěrů...

I když jsme si vědomi toho, že splácení našich dluhů při obtížích ve vývozu snižují možnosti dovozu, mezinárodně politický vývoj a vleklá hospodářská krize v kapitalistických státech a jejich diskriminační postup vůči socialistickým zemím znovu potvrzují, že politika oddlužování je správná a odpovídá našim principiálním politickým a hospodářským zájmům. Je to koncepce, která snižuje naši závislost na počínání kapitalistických a finančních kruhů..."

Bylo by třeba dodat, kdo nás dostal do závislosti na kapitalistických, politických a hospodářských kruzích a které to byly principiální politické a hospodářské zájmy, jež nás vedly k zadlužování. A jakápak koncepce oddlužování, když termín splatnosti závazků nutno dodržet. Byla to především politická přání vzbuzovat dojem růstu životní úrovně, na což nekvalifikovaně řízená ekonomika a její mechanismus nestačily, neprodukovaly dostatek prostředků. Proto se prostě na tyto účely vypůjčovalo s vědomím, že to nějak dopadne. "Po nás ať přijde potopa".

A právě tyto úmysly jsou ideology přisuzovány hospodářské reformě. Ještě v roce 1978, kdy už musela být známá situace v našem zadlužení, se při "hodnocení" reformy šedesátých let objevilo v úvodníku Rudého práva, že

"Revizionisté a tzv. reformátoři ekonomiky před deseti lety se u nás snažili mimo jiné zvrátit i náš dosavadní vztah k míře úvěru a slibovaly hory doly za zahraniční půjčky. Ve skutečnosti chtěli odtrhnout naši ekonomiku od zdravého základu a vrhnout ji do područí zahraničních bank a kapitálu, který po ekonomických za poskytnuté úvěry by si vzápětí diktoval i podmínky politické. Můžeme být šťastni, že zmíněný záměr se neuskutečnil. Nové vedení strany v čele se soudruhem Gustávem Husákem vyvedlo naši ekonomiku z nebezpečné situace a důrazně připomnělo hospodařit především jen s vlastními prostředky a rozdělovat jen tolik, kolik lze v zájmu zdravého rozvoje národního hospodářství k uspokojení potřeb určit." /Rudé právo, 12. června 1978/

Pokud by se někomu zdála tato "pravdivá a odborná" citace staršího data, mohu mu posloužit novější perlou, a to z Rudého práva ze dne 10. prosince 1983, kde Svatopluk Smutný uvádí, že

"Československo patří k nejméně zadluženým státům. To je v současných poměrech ve světě tak trochu rarita. Především je to výsledek pracovního úsilí a dobrého hospodaření. Proto také nemáme věřitele, kteří by nás nutili dělat něco jiného, než je v našem vlastním zájmu a plánu. A jak dovedou být věřitelé neúprosní, jak bez ohledu na národní srchovanost diktuji své požadavky a podmínky a zejména takové, které jsou v rozporu se zájmy a potřebami lidu zadlužené země, o takové informace a poznatky rozhodně není nouze."

Co k tomu lze ještě dodat, ve světle uvedených faktů čerpaných ze statistických ročenek. N i c . Jen to, že laik se diví a odborník žasne. Kdyby tito "odborníci" psali pohádky, měli by úspěch zaručen.

DOKUMENT CHARTY 77 č. 36/83

Během sedmi let své činnosti upozorňovala několikrát CH 77, že stav životního prostředí se prudce zhoršuje a že proti tomu nejsou podnikána dostatečná opatření.

Mluvčí CH 77 měli možnost seznámit se s rozbohem ekologické situace v Československu, který vypracoval tým odborníků ČSAV. I tato obsáhlá a seriózní studie konstatuje, že současná ekologická situace Československa je velmi vážná.

Obecně známé je ohrožení lesů v českých zemích. Rozbor uvádí, že do konce tohoto století, tj. za 15-20 let, bude 45-60% z nich vážně narušeno, nebo zničeno. Ve volné krajině je ohroženo přes 50% rostlinných druhů, je ohrožena více než třetina ptáků, ryb a sajců, včetně většiny lovné zvěře. Mnohé zdroje vody jsou nepoužitelné pro dobytek, pro závlahy i pro průmyslovou výrobu. Vodárny řady měst Prahy-Podolí, Brna-Pisárky, Hradce Králové, Ústí n.L. a jiné, produkují vodu, která může^a v řadě případů také ohrožuje zdraví obyvatel. Nedostatečné čištění splaškových vod vede v řadě případů k tomu, že tyto vody kontaminují vodu používanou k vodárenským účelům, což již vyvolalo řadu epidemií. Voda obsahuje stále více škodlivých a jedovatých látek - dusičnanů, solí, těžkých jedovatých kovů, karcinogenních a mutagenních látek. Problémem je také obsah radionuklidů, např. v důsledku těžby radioaktivních surovin. Např. kvalitu pitné vody může ještě více ohrozit stavba temelínské elektrárny.

Dnešním způsobem zemědělského hospodaření, neodborné a nadměrné používání průmyslových hnojiv a ochranných látek i nevhodná agrotechnika na nadměrně velkých lánách ničí sám svůj základ - půdu.

Následkem nadměrné koncentrace při ustájení hospodářských zvířat dochází často k haváriím, které ohrožují povrchové i podzemní zdroje vody. Do potravinových řetězců - do obilí a píce, do masa jatečných zvířat, tedy do stravy lidí, se dostává stále více škodlivin a toxických látek.

Tam, kde dnes nemůže žít zvěř, ryby, ptáci a motýli, zítra nebude schopen žít člověk. Už dnes, jak o tom svědčí údaje uvedené

v rozboru se^V nejvíce postižených oblastech prudce zvyšuje kojená úmrtnost, nemoce dětí a dospělých, zhoršuje se zdravotní stav našeho obyvatelstva. Nejvíce jsou ohroženi obyvatelé Severočeského kraje, Prahy, moravských průmyslových aglomerací a obyvatelé Bratislavy. Pokud se vývojové trendy nezvrátí, budou v příštích letech bezprostředně ohroženi všichni obyvatelé našeho státu. Je reálné nebezpečí, že se začne snižovat průměrný věk občanů.

Výše výdajů, věnovaných v ČSSR na ochranu životního prostředí je jen zlomkem výdajů, vydávaných na stejné účely v SSSR, nebo jiných průmyslově vyspělých zemích. U nás tyto výdaje neustále klesají. Nové investice zdaleka nestačí zamezit zhoršování životního prostředí. ČSSR má jen velice nedokonale vybudovaný aparát sledování znečištění všech složek prostředí, takže řada údajů, např. o obsahu škodlivin až toxických látek v potravinách, není zpravidla vůbec známa.

Zjištění obsažená v rozboru ČSAV nejsou povzbudivá. Je však pozitivní, že zájem čs. vlády o ekologickou problematiku dosáhl té míry, že jí již zajímají základní fakta o stavu životního prostředí u nás. Dosud byl stav takový, že to byly, bohužel, plány rozvoje národního hospodářství, které vedly ke zhoršování ekologických ukazatelů.

Cesty k nápravě nejsou známy. Po řadu let hovoří se o tom, že je nutno přejít od extenzivního způsobu hospodaření k intenzivnímu. Bezprostředně to souvisí s omezováním energeticky a surovinově náročných výrob. Vykročení touto cestou by vedlo i ke zlepšení ekologických ukazatelů, zdá se však, že v blízké budoucnosti tomu tak nebude. Většina investic pro příští léta, téměř 40%, se opět plánuje pro rozvoj palivo-energetického komplexu - největšího znečišťovatele životního prostředí.

Pokračování v dosavadních trendech neblahého vývoje je zřejmě mimo jiné způsobeno i tím, že jak řadoví občané, tak zejména ti, kteří si vzali odpovědnost za osudy naší země, si dostatečně neuvědomují hrozící rizika. Často ani nemohou, protože většina údajů se nepublikuje. Jde zejména o údaje o zhoršování zdravotního stavu obyvatelstva, o dnešním i budoucím ohrožení zdraví i života lidí, o škodlivinách v potravinách i ve vodě. Teprve až se lidé dozvědí fakta, uvědomí si vážnost, snad dokonce i tragičnost situace, až se dozvědí celou pravdu o rizicích, jimž jsou

vystavení, až budou moci o nich bez vějnějších omezení diskutovat, budou moci prosazovat cesty k nápravě, na níž závisí záchrana životního prostředí, zdraví a života. Často by k odvrácení ekologických katastrof stačil jen zlomek ze zbrojných nákladů, ~~xxx~~ vynakládaných na udržování rovnováhy strachu.

Doufáme, že s rozborem stavu ekologické situace v ČSSR se bude moci seznámit co nejvíce čs. občanů, že poznání vážnosti ekologické situace naší země přiměje naše nejvyšší orgány k urychleným a účinným opatřením, k nimž se bude moci vyjádřit každý z obyvatel. Právě na to má, jde o zdraví a životy všech.

Praha 12.12.1983

Mluví Charty 77: Jan Kozlík Marie R. Křížková Anna Marvanová

ROZBĚR EKOLOGICKÉ SITUACE ČSSR

7.1.1

1. Ú v o d

Sociálně ekonomický rozvoj společnosti je spjat neoddělitelně s přírodním prostředím. Pro uspokojování svých potřeb odčerpává člověk z přírody hmoty a energie, které transformuje v ekonomickém reprodukčním procesu /výrobě a spotřebě/. Ve smyslu zákona o zachování hmoty a energie vypouští, nebo ukládá veškerou tuto z přírody odčerpanou hmotu a energii po transformaci zpět do přírodního prostředí jako odpad všeho druhu /tuhý, plyný, tekutý, radioaktivní a "odpadní teplo"/.

V dřívějších etapách vývoje společnosti byla tato transformace relativně malého rozsahu a proto se většina odpadajících látek zapojovala samovolně zpět do ekologických koloběhů. V posledních desetiletích dochází však k obrovskému zrychlení tohoto transformačního procesu, vytvářejí se stále nové kombinace látek, často v přírodě neznámých a dochází k takové jejich koncentraci v důsledku urbanizace a soustředění průmyslu, že se příroda není schopna s nimi vyrovnat. V ČSSR je člověkem uvolněný tok hmoty asi desetinásobný nad světovým průměrem. Jenom těžbou nerostných surovin je z každého čtverečního metru plochy našeho státního území průměrně ročně získáno 5-7 kg látek, které se postupně změni na

na odpad a to zčásti toxický. Na každého občana našeho státu to činí cca 35 t odpadů všeho druhu ročně.

Odpadní látky se jednak v některých ekosystémech kumulují a po určité době latence a dosažení určité koncentrace mohou způsobit jejich náhlé zhroucení, jednak kolují v rámci přírodních koloběhů v potravních řetzcích, kde se mohou v některých případech v potravních hladinách koncentrovat. V konečné instanci pak ohrožují zdraví člověka a dokonce samu genetickou podstatu lidské populace. Lidský organismus totiž není schopen se tak rychle adaptovat na takové změny. Ohrožení jednotlivých druhů planých rostlin a volně žijících živočichů je do určité míry indikátorem ohrožení člověka samotného, neboť člověk je ekologicky přímo /potravinou, voda, ovzduší/, i nepřímo, na toto přírodní prostředí vázán.

To se bezesporu týká i ČSSR, která v důsledku relativně dlouhého průmyslového rozvoje má značně vyčerpané přírodní zdroje, vysoký průmyslový potenciál a tím i na mnoha místech značnou narušenou ekologickou stabilitu. Proto také nezřídka i nevelké zásahy do přírodního prostředí mohou mít závažné ekologické důsledky a proto také udržování stability krajiny je mimořádně náročné na dodatekovou energii. Naše přírodní poměry, klimatické a geomorfologické jsou totiž navíc i poměrně nepříznivé z hlediska možnosti rozpadu škodlivin a uskladnění odpadů. To ohrožuje nejen ekologickou stabilitu krajiny, ale i zdraví obyvatelstva, což nakonec může brzdit i možnosti dalšího společensko-ekonomického vývoje společnosti.

Je totiž samozřejmé, že naše omezené zdroje při vysoké energetické a surovinové náročnosti výroby, při malé rozloze státu pro ukládání a vypouštění odpadů do povětří, v y ž a d u j í d a - l e k o v ě t š í prostředky na omezení poruch životního prostředí, než u jiných států, nemá-li být naše ekologická situace v porovnání s nimi podstatně horší. Přitom však podíl těchto prostředků u nás je zatím naopak nižší, než v jiných státech a navíc má v posledních letech klesající tendenci. V SSSR činí výdaje na celkovou ochranu životního prostředí 2,7% národ. důchoďu, ve Švédsku 0,8%, v USA 1,5% V NSR 2% hrubého národního produktu. I když tyto údaje nejsou z metodologického hlediska zcela srovnatelné, je bezesporu výrující, že u nás činily tyto výdaje v 6. 5LP jen 0,3% užitého národního důchoďu a 0,85% z celkových investic. /tab.1./

Tab. 1 - Podíl investic na ochranu vod, ovzduší z celkových investic národního hospodářství:

	Celkové invest. mld.Kčs	Investice na ochranu v mld. Kčs běž. cen			Životní prostředí v% k celk. invest.		
		vod	ovzduší	celkem	vod	ovzduší	celkem
5.5LP	403,4	2,8	2,0	4,8	0,7	0,5	1,2
6.5LP	483,2	2,3	1,8	4,1	0,5	0,4	0,85

Tab. 2 - Pořadí států podle celkové produkce kysl. siřičitého a pořadí po přepočtu emisí na plochu a obyvatele

země	celková prod. SO ₂ /tis.t/	země	emise t/Km ²	země	emise na obyv.
USA	27 000	NDR	36,9	NDR	0,234
SSSR	2 000	ČSSR	25,0	Kanada	0,23
Kanada	5 300	V.Brit.	21,53	ČSSR	0,21
V. Brit	5 250	NSR	15,26	USA	0,12
NDR	4 000	PLR	7,98	SSSR	0,094
NSR	3 800	Francie	5,85	V.Brit.	0,093
Francie	3 270	USA	2,88	PLR	0,073
ČSSR	3 200	SSSR	1,09	NSR	0,062
PLR	2 500	Kanada	0,55	Francie	0,061

pozn.: Méně než 10 t/km² ročně emitují dále BLR, RSR, Rakousko, Irsko, Švýcarsko, Portugalsko, Španělsko, Finsko, Norsko, Švédsko.

Ve světovém měřítku patříme ke státům s vysokými emisemi kysličníku /oxidu/ siřičitého, což se jeví ještě nepříznivěji po přepočtu na plochu či obyvatele. Vzhledem k tomu, že značná část těchto látek je od nás transformována vzduchem nebo vodou mimo naše území, mohly by navíc v budoucnu náklady na úhradu škod vyplývající z mezinárodních dohod znamenat další větší zatížení platební bilance. Přitom objem produkováných emisí stále narůstá v důsledku zvyšování sirnatosti, snižování výhřevnosti spalovaného hnědého uhlí a s růstem energetické spotřeby /tab.3/, a to rychleji než u některých sousedních států. Pod přímým vlivem emisí ČSR žijí asi 3-4 mil. obyvatel a je ovlivněna jedna třetina lesů a nejméně 10% zemědělské půdy. Znečištění ovzduší oxidem siřič. způsobuje

dále škody zvýšenou korozi nejrůznějších konstrukcí a hmot, poškozují kulturní památky a fasády budov, vyvolává zvýšení nákladů na čištění /komunální, ale i soukromé/ atd. Lze velmi zhruba odhadnout, že souhrn všech těchto škod činí v současnosti asi 15-20 miliard Kčs ročně. V tom ovšem nejsou zahrnuta nekvan-
tifikovatelná poškození jako je zdraví lidí, nenahraditelné kulturní památky, ireversibilní poškození přírody, vyhynutí různých druhů rostlin a živočichů, devastace krajiny, hodnoty estetické a tím narušení hodnot morálních a etických. Proto je racionální péče o životní prostředí jako důležitá součást životní úrovně nejen ekonomicky, ale i společensky nezbytná.

Je ovšem evidentní, že omezení výroby a tím i omezení hlavního zdroje odpadů a narušování živ. prostředí, návrat k jakémusi "malému přírodnímu hospodaření", "nulový růst", bigotně důsledná "konzervace" přírody, jak to navrhuji někteří vědci a politici na Západě, není řešením. Ekonomický reprodukční proces je totiž nejen zdrojem znečištění prostředí, ale současně jediným producentem prostředků na jeho ochranu a cílevědomou tvorbu.

Tak jediná cesta marxistického poznání nedělitelného vztahu mezi ekonomickými a biologickými reprodukčními procesy umožňuje zásadní změnu koncepce tohoto spol. ek. rozvoje, jeho principiální racionalizaci a intenzifikaci, snížení energetické a surovinové náročnosti a maximalizaci zachycení a využití odpadů všeho druhu, ale i zásadní změnu představ o cílech společenského rozvoje, představ, že konzumní růst spotřeby zanechává devastované životní prostředí a rozvrácené krajiny je růstem životní úrovně a cílem rozvoje socialistické společnosti.

Tab. 3 - Celkový objem produkovaných emisí /orientační přepočít/
v mil. t/rok--

	1960	1980	index růstu
celkem plynné emise	3,6	7,3	202
z toho CO	0,9	1,6	177
SO ₂	1,9	2,3	168
NO, NO _x	0,5	1,6	320
O _x H _y	0,2	0,5	250
celkem pevné úlety	1,6	2,7	168

2. U k a z a t e l e nepříznivého stavu životního prostředí

Současnou ekologickou situaci ČSSR lze charakterizovat jako velmi vážnou. Jen malá část hlavních ekologických ukazatelů je na přijatelné úrovni; většina naopak signalizuje narušení různých složek prostředí. Je nutno konstatovat, že ve světovém srovnání je situace u nás velice nepříznivá.

2.1. Volná krajina - příroda

Integrojícím indikátorem stavu životního prostředí je stav krajiny a flory a fauny, protože ty jsou přímo ovlivněny všemi zásahy a škodlivinami, které člověk do přírody vypouští. Adaptabilita organismů a ekosystémů se stabilizovala po milióny let a na tak prudké změny, k jakým dochází v minulých desetiletích v krajině, není schopna reagovat. I když člověk je zdánlivě daleko adaptabilnější, je svou podstatou i svými biologickými potřebami závislý na přírodě. Pro svůj život potřebuje naprosto nezbytně čistou vodu, čistý vzduch a čisté potraviny. Odpady, často toxické, které vypouští zdánlivě beztestně do přírody, se navracejí ve znečištěné zdravotně závadné vodě, v zdraví škodlivých plynech, které dýchá nejen ve městech ale i v rekreačních oblastech a na horách, v potravinách, obsahující rezudia jedovatých látek.

Volnou krajinu a přírodu neuvádíme na prvním místě z jakéhosi staromilského ochranářství, ale proto, že v přírodě se kumulují člověkem provedené zásahy a vypuštěné látky a vyhubení některých druhů fauny a flory, rozvrat ekosystémů ukazuje vážné ohrožení člověka samého, protože ten stojí na nejvyšším stupni potravinových řetězců, v nichž se každým stupněm více koncentrují škodlivé látky. To, co nepřežije hmyz, ptáci a zajíci, by později nepřežil ani člověk. Navíc krajina s narušenou přirozenou rovnováhou ztrácí i svou produkční schopnost, je třeba do ní vkládat stále více dodatečné energie /chemizací a mechanizací/, což zvyšuje náklady a energetickou náročnost bez zvyšování výnosů, tedy má vážné ekonomické následky. Stav krajiny, flory a fauny je tedy vážným varujícím indikátorem nejen současných, ale zejména budoucích ekologických, ekonomických, ale i společenských kritických situací.

Situaci v naší krajině reálně signalizuje nejen mizení jednotlivých živočišných druhů, ale celých ekologických či taxonomických skupin. Tak podle současného šetření - je ohroženo 30% ryb, 60% obojživelníků, 30% plazů, 30% ptáků, 35% savců. Ještě nepříznivější situace je u bezobratlých, kdy v krajině je např. pouze 20% původního stavu motýků, v zemědělské krajině pouhých 5%. Nejvýrazněji jsou ohroženi predátoři /druhy masožravé/, neboť se zde zpravidla koncentrují škodlivé a toxické látky v potravinovém řetězci a to nezřídka až k narušení reprodukčního potenciálu postižených druhů živočichů.

Spolupůsobení různých vlivů narušilo také adaptační schopnosti populací drobné zvěře natolik, že v současné době dochází k jejich hromadným úhynům. Tak už došlo, nebo dochází ke zhroucení populace křepelky, koroptví, bažantů /přesto, že je udržován v současné době v krajině formou umělých chovů/, zajíců a dokonce i u srnčí zvěře, se začínají projevovat zřetelné poruchy. Dokladem toho je pokles úlovků proti roku 1970, u koroptví o 98%, u bažantů o 40%, u zajíců o 80%. To přirozeně má i určité ekonomické dopady /např. export živé zvěře a zvěřiny/.

U flory a vegetace je celá situace o to závažnější, že zelené rostliny jsou primární producent organické hmoty a tedy výchozím článkem a podmínkou pro existenci všech konzumentů /včetně člověka/. V ČSSR je přes polovinu druhů vyšších rostlin v určité míře ohroženo, dokonce i některé hospodářsky významné druhy /např. jedle bělokorá/. U lišejníků je podíl ohrožení ještě větší, protože lišejníky jsou zvláště citlivé na vlivy emisí a jsou proto i prvním indikátorem znečištěného ovzduší. Vážně ohroženy jsou i četné houby - a z nich především houby mikrorhizní, které mají nemalý ekonomický význam, protože podporují prosperitu lesních dřevin a to právě v ekologicky zhoršených poměrech. Dochází ovšem nejen k vyhubení a mizení jednotlivých rostlinných druhů /či dílčích populací/, ale mizí velmi rychle i celé vegetační typy.

Tím dochází k ochuzování různorodosti /diverzity/ krajiny, což spolu s rozsáhlými zemědělskými a lesnickými monokulturami a přešlechtěnými druhy rostlin bez proložení s rozptýlenou stabilizační zelení, může vést k ekologické destabilizaci rozsáhlých krajinných celků, neboť v takových podmínkách pak dochází ke

kalamitnímu rozmnožování "agresivních" druhů plevelů a škůdců, kteří nemají přirozené nepřátele /parazity, ptáky atd./ a v monokulturních podmínkách pak dochází k jejich kalamitnímu přemnožení. To pak vyžaduje nasazení pesticidů se všemi negativními ekologickými důsledky a ekonomickými náklady.

Současná situace vevývoji krajiny je ekologicky kritická také proto, že se uplatňují bezprecedentní vlivy /např. emise/. Proto také "klasické formy" ochrany přírody nejsou účinné a v mnohých případech nemohou člověkem vyvolaným změnám v přírodním prostředí zabránit. Snaha po ochraně alespoň přírodovědně nejvzácnějších lokalit vedla k vyhlašování státních přírodních rezervací. Tyto poměrně malé lokality, pokud jsou obklopeny běžně zemědělsky, nebo lesnicky udržovanou krajinou, se nemohou ubránit negativním vlivům. Přesto jsou vyhlašována velkoplošná chráněná území a ve zvláště významných případech národní parky /v ČSSR jsou 4/. Tato území mají v současné době rozsah celkem 14 682 km², tj. 11,4% z celkového území státu /ČSR 10 377 km², tj. 13,13% a SSR 4 305 km², tj. 8,78%/. Tento rozsah zhruba odpovídá poměrům v okolních státech /PLR 11%, NDR 18%, NSR 16%/ avšak odhaduje se, že zejména v ČSR jsou tyto chráněné krajinné oblasti a národní parky /KRNAP/ v imisních oblastech 75% chráněných území ČSR je již narušeno a asi 25% vážně poškozeno.

Nakonec je nutno zdůraznit, že vyhubení řady organismů může znamenat potenciální hospodářskou ztrátu, protože nelze vyloučit budoucí možnosti využití a vždy znamená ztrátu kulturní. Proto je obecně tento jev chápán jako určitá eticko-kulturní míra úrovně společnosti a je dnes běžně užíván /až zneužíván/ jako argument politický.

2.2. Lesy a lesní hospodářství

Za velmi vážnou považujeme situaci v oblasti lesního hospodářství, což platí jak z hlediska produkce dřeva, tak i s ohledem na mimoprodukční funkce. Přitom s poklesem plochy pěstěné a ošetřené stoupá podíl nahodilých těžeb. Do budoucnosti bude imisní zátěž lesů a krajiny narůstat takže bude narůstat i poškození lesních porostů. Přímé poškození zasáhne velmi pravděpodobně 45-60% plochy lesů ke konci století. Nepřímý vliv imisí ve formě kyselých srážek už dnes zasahuje absolutní většinu území ČSR.

Území SSR je na tom poměrně líp, ovšem už i zde se objevují výrazná regionální poškození lesů a krajiny a lze tudíž očekávat, že tento trend bude rychle narůstat. /postupy poškození se rychle zmnožují/.

Kyselé srážky mají negativní dopad na vegetaci, půdy, ale i na vodní biomy /ryby a pod./. Podvazují plodnost dřevin /klesá plodnost a roky mezi vysokou úrodou se prodlužují/, vedou k odumírání citlivých dřevin /jedle mizí už i na Šumavě/; ale velmi negativně se odrážejí i ve vývoji půd.

Přitom velmi kyselé srážky /pod pH 3,5/ mohou obecně /epizodicky/ zasáhnout prakticky většinu území ČSR /plocha SSR zasahovaná kyselými srážkami je podstatně omezenější/. Jednotlivé srážky pod pH 3 se dnes vyskytují i v oblastech považovaných za "čisté" /např. Českomoravská vysočina/. Takové srážky /mající charakter slabých kyselin/ jsou pro většinu rostlin nebezpečné /leptají jemná pletiva - např. květní a pod./, a narušují reprodukci rostlin. Dokonce i ubývání borůvky /druh rostoucí na kyselých půdách/ se přičítá kyselým srážkám.

Imisemi je tedy narušován produkční potenciál lesů a to hned v několika směrech: obecně se snižuje pod vlivem imisí přírůst dřeva, přičemž zpravidla jsou postihovány porosty starší a to většinou dřevin jehličnatých /s univerzálním použitím dřeva/. Imisemi jsou nepříznivě ovlivňovány půdy a to až do stavu, který ohrožuje nejen vlastní produkci dřeva, ale existenci dřevin vůbec. Velmi rychle mizí i cenné místní populace hospodářských dřevin /např. populární a plastický "beskydský" smrk, populace smrku s rezonančním dřevem apod./. Pokud se nepřistoupí urychleně k aktivní záchraně cenných populací /odsun mimo imisní oblast - ex situ/ bude hospodářské riziko nově zakládaných porostů neznámých vlastností z místně neadaptovaných druhů v budoucnosti velmi vysoká.

Imisemi je vyvolávána i přímá ztráta na dřevě. Už dnes stojí "na sucho" odhadem 1 mil. m³ dřevní hmoty. Je nutno také počítat se zhoršováním celkové kvality dřeva. Má-li se totiž těžba udržet zhruba v rozmezí 10-13 mil. m³ ročně, pak brzo celou sumu bude tvořit těžba nahodilá, prakticky "imisní" a ta má vysoký podíl méně hodnotného dřeva. Na tyto změny je třeba připravit i dřevozpracující průmysl.

Je třeba počítat s tím, že nejpozději na zlomu století se projeví **n e d o s t a t e k d ř e v a** /i pro domácí potřebu/, alespoň v určitých sortimentech. Proto by bylo účelné těžby regionálně diferencovat tak, aby mimo imisní oblasti byly porosty "zašetřovány" /a to i s racionálně přijatelnou ztrátou na přírůstku/, a takto zašetřená hmota, by po vyvrcholení imisních těžeb do určité míry vyrovnala celkový nedostatek dřeva. Bude také žádoucí přistoupit k základní "lingitkultur", což jsou rychle rostoucí dřeviny, vybrané podle místních podmínek a zpracovatelského poslání. Na tyto změny ve zpracovatelských kapacitách dřezpracujícího průmyslu musejí změny ve struktuře dodávaných dřevin plánovitě navazovat, aby tyto akce skutečně mohly řešit i nedostatek dřeva v budoucnosti a nikoliv pouze ekologické problémy, např. ochranu špatně zalesnitelných oblastí a náhradu vodohospodářských a protierozních funkcí lesa.

Další nezbytnou nutností je péče o půdu. Vzrůst kyselosti půd, spojený s výrazným vyplavováním či blokováním hlavních živin /Ca, Mg, K, aj. resp. P/ a naopak s uvolňováním hliníku a jiných toxických kovů, je už tak velký, že k omezení těchto procesů by bylo třeba zhruba 5-10, ale nezřídka až 20t/ha vápence. Vápnění si podle odhadu vyžaduje již asi 30% lesní plochy ČSR /na území SSR tato opatření nejsou zatím v podstatě potřeba/. Vhodné by bylo toto opatření realizovat preventivně v oblastech ohroženými imisemi a periodickými kyselými srážkami. Technická, technologická a energetická náročnost předpokládaných zásahů je evidentní. Vysoké dávkování vápence na tak velké ploše lesů znamená ^{na} víc jeho velkou spotřebu, tedy, podstatné zvýšení těžby, která je zatím orientována na potřeby stavebnictví. Navíc je nutno vzít v úvahu případnou vysokou spotřebu vápence v souvislosti s navrhovanou metodou fluidního spalování, jako formy odsiřování spalin z hnědého uhlí. Je tedy třeba již nyní bilancovat budoucí spotřeby vápence a jeho rozdělení. Pokud by se však k vápění v lesích nepřikročilo včas, dojde na určité ploše prakticky k irreverzibilním změnám v půdě, které znemožní obnovu mnohých dřevin. Přitom je nutno zdůraznit, že vápnění není úplným, či konečným řešením, ale jen nezbytným racionálním a dílčím opatřením.

Z mimoprodukčních funkcí jsou nejvíce ohroženy funkce vodohospodářské v širším slova smyslu, tj. včetně funkcí půdoochranných spod., a funkce rekreační. Změna ekologických a vegetačních

poměrů na lesním půdním fondu vyvolá řadu změn v hydrických poměrech. Tak např. rozsáhlá odlesnění, vznik velkoplošných a uniformních holin způsobí zkrácení jarního tání sněhu, změnou druhové skladby nově založených porostů a změnou věkové struktury /převládnu mladé výsadby/ dojde ke snížení retenční schopnosti odlesněných ploch a k podmáčení. To vše a řada jiných změn nutně vyvolá změny v hydrickém režimu nejen zasažených území, ale i níže položených oblastí /viz. kap. 2.3/.

Značné vodohospodářské dopady má i těžba a doprava dřeva. Současná technologie totiž vyvolává rozrušení půdního povrchu a vede velmi často až k erozi /v Jizerských horách jde o vznik erozivních rýh v celkové délce přes 100 km./To se přirozeně odráží v pohybu splavenin, /nebezpečí "zansenení nádrží" a zhoršování čistoty vod/, což je nebezpečím hlavně pro vodárenské nádrže, viz následující kapitolu.

Zdrojem mnohých střetů lesního a vodního hospodářství je donedávna prosazovaná priorita řešení imisní kalamity s cílem maximální záchrany dřevin. Z celospolečenského hlediska by mělo naopak jít o řešení, v němž dominuje racionální řešení zpomalování postupu imisního poškození lesů a zmírňování dopadů vyvolaných tímto poškozením. Platí to jak ve směru dřevoproductivním /těžby s chledem na obnovu, záchranu genofondu dřevin aj./, tak na úseku mimoproductivních funkcí - v první řadě funkcí vodohospodářských /v širokém slova smyslu/. Důraz by pak měl být kladen na strategická preventivní opatření, která jsou většinou méně náročná a zpravidla účinnější, než opatření nápravná.

V mnoha postižených územích dnes už pak nejde ani o optimalizaci, jako spíše o zjištění takových "limitních" parametrů, které by uchránily daný systém /např. vodárenské nádrže/ před funkčním zhroucením. Taková opatření zahrnují jak prostorové uspořádání lesů /a to včetně využívání funkcí odumřelých porostů/, tak technologií Hospodářství /především pak těžby a dopravy dřeva/, ale i ochrany lesů /srv. původní lesní hmyzí kalamity - obaleč modřínový aj./ a řadu jiných opatření /např. regulace mysliveckého hospodaření apod./. Realizace takových opatření nesmí však být brzděna současnou legislativou, či zvyklostmi, které měly plné oprávnění v normálním lesním hospodářství, ale jsou určitou překážkou v mimořádné imisní situaci. Je ovšem přirozené, že operativní plány musí vycházet z obecné strategie a taktiky.

2.3. Voda a vodní hospodářství

Z ekologických a vodohospodářských hledisek jde v podstatě o dva základní aspekty: 1. celkové množství disponibilní vody a 2. kvalita, čistota, jakost vody.

2.3.1. Celkové množství disponibilní vody

Na celkovou bilanci disponibilní vody /především pro ČSR/ není dosud mezi vodohospodáři jednotný názor. Někteří /zřejmě většina/ soudí, že situace je i v tomto směru již nyní značně vypjatá, jiní kalkulují s předpoklady, které je nutno dodržet, aby se množství vody nestalo /do roku 2000/ limitujícím faktorem rozvoje celé společnosti. Předpokládají, že se do té doby podaří zajistit pro deficitní oblast dostatek vody vybudováním potřebných retenčních nádrží a dále zařízeními na převod vody z míst, kde i v budoucnu bude vody dostatek. Je však nutno v této souvislosti uvážit rychle postupující devastace lesů imisemi a s tím spojené ohrožení jejich vodohospodářských funkcí právě v pramenových oblastech. Navíc je jasné, že takovéto "optimistické" představy předpokládají relativně obrovské investiční prostředky, rozsáhlé technické zařízení, využívání povrchových vod, jejichž znečištění neustále stoupá, to vše právě v období, kdy celková ekonomická situace nedává předpoklady pro příliš velkorysé technické řešení. Zdá se, že sice teoreticky by mohl být koncem století relativní dostatek vody ve všech oblastech, ale pouze za předpokladu splnění velice náročných ekonomických a technických podmínek, které s největší pravděpodobností se nepodaří realizovat v potřebném časovém horizontu, což by pak mělo katastrofální následky pro celou společnost.

Přitom je zřejmé, že již nyní se limitní situace dalšího rozvoje některých oblastí z důvodů nedostatku vody objevují /např. Ostravsko/ a jinde se mohou v kritické situaci takové bariéry rychle objevit /Severočeský a Středočeský kraj/. Navíc je důležitým faktorem čas, který může mít rozhodující význam, pokud by např. imisemi velkoplošně narušený vodní režim, nebo déle trvající sucho nepředvídaně a rychle celou situaci vyhrotilo. Příkladem je rozsáhlé omezování dodávek pitné vody v mnohých oblastech v r. 1982.

Proto k základním technologickým předpokladům zajišťování celkového množství vody v první řadě patří maximálně hospodárně využívat vodu všemi odběrateli /vč. recirkulace/ a omezování

ztrát v rozvodech vody /část sítě je v havarijním stavu a ztráty jsou poměrně vysoké 20-40%/. Je si třeba ovšem uvědomit, že se nejedná jen o kapající kohoutky, kde by bylo možno snížit ztráty lepší údržbou, případně racionálnější měření vody, zvýšením její ceny, ale hlavní problém je v havarijním stavu rozvodné sítě, která je většinou stará přes 100 let, bez kvalitní údržby a nově instalované rozvody chátrají velice rychle. Zanedbaná údržba rozvodné sítě pitné a užitkové vody si v nejbližší době vyžádá obrovské náklady a kapacity zemních prací, ale jejich další odkládání bude jen znamenat zvyšování již tak vysokých ztrát stále obtížněji získávané a upravované vody v rozvodech.

K fytotechnickým či ekologickým předpokladům pak patří především racionální, funkčně zaměřené hospodaření ve vodohospodářsky významných oblastech /v chráněných oblastech přirozené akumulace vod - OOPAV a obecně ve všech pramenných oblastech/.

Je totiž mimo jiné nutno počítat s tím, že mnohé závažné a bezprecedentní vodohospodářské problémy vyvstanou během 2-3 desetiletí v lesních oblastech postižených imisemi. Na přelomu tisíciletí bude totiž jen v ČSSR imisemi poškozeno vážně okolo 1 mil. ha plochy lesů. Na těchto plochách pak ztrácí alespoň z části lesní ekosystémy svou hydrickou účinnost. Závažnost těchto problémů vyplývá i ze skutečnosti, že v postižených oblastech leží prakticky více než 60% našich pramenných oblastí a velká část vodních nádrží.

V imisních oblastech lze celkově očekávat následující změny hydrického režimu:

- Stoupne celkový odtok z příslušných /většinou horských/ povodí a to o několik % až o několik desítek %. To je jev, který sám o sobě je pozitivní, využije-li se tento zisk vodohospodářsky.
- Stoupnou špičkové průtoky, zvláště jarní a přívalové a to o desítky ale i stovky %. Tím narůstá nebezpečí povodní a říční eroze se všemi vodohospodářskými a ekonomickými důvody. Stoupnou objemy povodňových vln u stojatých vod pravděpodobně až na dvojnásobek.
- Zvýší se významně i srážková eroze, především rýhová /většinou pod vlivem těžkých mechanismů/ a to o stovky %, podle geologického a geomorfologického charakteru území. Tím narůstá nebezpečí spojené např. se zanášením vodních nádrží /srv. rychlý postup u Jirkovské nádrže v Krušných horách, tedy v oblasti málo "erosibilní", velmi aktuální je toto nebezpečí obecně ve flyšovém území, např. v Beskydech/.

Hydrické změny ovšem neovlivní jen vlastní "horská" území, ale většinou se negativně projeví i v podhůří, což může mít dalekosáhlý dopad na některá území nebo dokonce na celou ekonomiku státu /např. nebezpečí zatopení dolů SHD apod./ Současný přístup k řešení vodohospodářských problémů horských oblastí /např. hospodaření v lesích/ naznačuje, že nebezpečí z narušení hydrického režimu není dosud považováno kompetentními místy za ekonomicky závažné.

Dosud také nelze odhadnout, jak dalece mohou změny malých horských povodí ovlivnit velká povodí. I zemědělské půdy totiž mění výrazně hydrické parametry /zvyšuje se podíl povrchových odtoků/ a tak nelze ani změny ve velkých povodích vyloučit. Je však nesporné, že už dnes dochází prakticky na celém území našeho státu k vodohospodářským změnám, s kterými současný směrný vodohospodářský plán nepočítal a které nemohl předvídat. Proto je nezbytná jeho aktualizace na základě současných vědeckých poznatků a prognóz všech vzájemných vazeb a souvislostí ekologických změn.

2.3.2. Znečišťování vod

Za velmi vážný problém je nutno považovat rostoucí znečišťování vod. V období 1960-1980 stoupl jen v ČSR "vypouštěné" znečištění o 18,7% na celkovou výši přes 167 tisíc t za rok /vyjádřeno biochem. spotřebou kyslíku za 5 dní - BSK/a v evidovaných zdrojích znečištění vod o 1,664 na celkem 4 795 t. Tak po určitém zlepšení situace v 60 letech je poslední období charakterizováno rychlým zhoršením stavu.

V podstatě jde o čtyři hlavní okruhy znečišťování: zemědělství, průmysl, komunikační znečištění /sídliště/, a znečištění vod emisí "nejrůznějšího typu".

Kritickým zdrojem znečišťování vod je zemědělství už proto, že většinou jde o zdroje rozptýlené či plošné a tudíž těžko kontrolovatelné. Nejčastěji je znečištění vyvoláno organickými látkami /močůvka, silážná šťáva aj./, průmyslovými hnojivy a pesticidy /vymývání přebytečných nerozpustných látek z půdy, úniky u nevhodného uskladnění/, ropnými látkami atd. Odhaduje se, že znečištění ze zemědělství /z polí, velkochovů, siláží, skladišť apod./ činí asi 50% veškerého znečištění povrchových vod.

Komunální znečištění je velmi rovněž závažné. Nejlépe to dokumentuje pokles čistoty vod - obvykle o jeden stupeň - na úsecích

toků pod většími městy /Vltava pod Prahou, Svratka a Svitava pod Brnem, Odra a Ostravice pod Ostravou apod./ . V řadě měst byly totiž uděleny výjimky ze zákona 138/73, např. i Praze, Bratislavě, krajským městům, z nichž Hradec Králové a Ústí n Lab. nemají vůbec žádná zařízení na čištění odpadních vod, stejně jako 25 okresních měst a většina nově postavených sídlišť. Tak jen vypouštění odpadních vod veřejnými kanalizacemi stouplo od r. 1970 do r. 1980 téměř 70%.

Přímé znečišťování vod průmyslem se v posledních letech udržuje zhruba na stejné úrovni, příp. lze regionálně vystopovat i mírný trend k poklesu. Závažná jsou ovšem kampaňová znečištění, která mohou dlouhodobě narušit biotickou složku vod a tím snížit dlouhodobě ekologickou funkci vodního biomu. Nedořešeným problémem je znečištění vod celulózkami /horní Vltava, Horní Labe a další/. Zcela specifickým problémem je ovšem znečištění podzemních vod petrochemickým průmyslem. Nebezpečné jsou nepřímé vlivy energetické dopravy a dalších zdrojů plynných emisí kyselého charakteru. Suchým a mokrým spadem se dostávají okyselující látky z ovzduší do půdy a ovlivňují povrchové vody. Nejvíce jsou postiženy horské oblasti, kde prakticky ve všech oblastech je okyselená voda jezer a vodních toků /např. včetně Šumavy/. Postupně lze očekávat, okyselování toků i v nižších nížinných oblastech a rovněž okyselování vody mělčích horizontů podzemních vod. V okyselených vodách je omezen až znemožněn život a tyto vody se stávají nebezpečnými i pro člověka v důsledku zvýšeného obsahu toxických kovů, které z půdy a u imisních spadů jsou právě kyselými srážkami uvolňovány.

Z hlediska humánně hygienického je tento jev velmi závažný proto, že dnes postihuje acidifikace vod především povodí důležitých vodárenských nádrží. V imisních lesních oblastech jsou vlivem zvýšených těžeb a dopravy dřeva - tedy vysoké eroze - znečišťovány vody vyplavovanými huminovými látkami, dokonce dusičnany, takže toto znečištění nelze pokládat jen za organoleptický /chuťový a pachový/ nedostatek, ale za poruchu se zdravotními dopady.

Specifickým problémem je znečišťování vod radionuklidy. Takovéto znečištění se objevuje nejen v místech těžby radioaktivních surovin a v souvislosti s rozvojem jaderných elektráren, ale i u emisích elektráren, spalujících hnědé uhlí. Předpokládá se určitá kontaminace vody Vltavy v důsledku výstavby jaderné elektrárny

Temelín, což by v souvislosti s omezením využitelnosti Jizery a Želivky a obecně s rostoucím zemědělským znečišťováním vod mohlo vyvolat vážnou situaci v zásobování pražské aglomerace pitnou vodou. Znečišťování vod má dopady nejen krajinně ekologické, ale humánně hygienické, odráží se už dnes¹ v průmyslové výrobní sféře.

Z hlediska krajinně ekologického zatížení vod i epizodické "havarie" vedou k oslabení samočisticí schopnosti vody a k poruchám vodního biomu /ve smyslu kvantitativním i kvalitativním/. Je tedy nutno počítat s tím, že také chov ryb bude ve zvyšující se míře postihován různými kalamitami, nemocemi a úhynem ryb. Ztrátou samočisticí schopnosti vodních biotů je nutno dříve či později kompenzovat výstavbou čistíren vod.

Z hlediska humánně hygienického se výrazně omezuje možnost použití znečištěných vod k vodárenským účelům. Ve vodních biomech jsou vysoké obsahy dusičnanů, koluje zde celá řada toxických, případně karcinogenních a mutagenních látek, které se do lidského těla dostávají jak s pitnou vodou, tak i přes dopravní řetězec /např. závlahami/. Přitom je možný synergismus různých látek, případně za určitých okolností nepředvídatelné uvolnění toxických látek ze sedimentů /např. opětné uvolnění rtuti ze sedimentů vniknutí posypových solí do vod apod./.

K humánně hygienickým aspektům znečišťování vod patří i rekreační využívání vodních ploch. Ubývá vodních ploch umožňujících plněhodnotnou obnovu tělesných a duševních sil, neboť znečištěná voda má nepříznivý vliv na psychoemocionální stav člověka a navíc rekreace v znečištěných, většinou entrofizovaných vodách vede k vysokému výskytu různých kožních alergií i k závažnějším infekčním onemocněním.

Důsledky znečištění vod se promítají také do výrobní sféry. Některé vody už dnes nejsou pro znečištění vhodné ani pro přímé použití v živočišné výrobě /např. Nevomlýnské nádrže na Jižní Moravě/, přičemž právě závlahy a rekreace patřily k hlavním argumentům pro jejich výstavbu/. Dokonce místy dosahuje znečištění celých vodních biotů /vč. sedimentů/ takového stupně, že ohrožuje i chov vodní drábeže /botulismus u kachen/. Znečištěné vody mají omezené použití i v některých průmyslových odvětvích a již nyní vylučují některé oblasti pro speciální výrobu náročnou na čistotu vody /např. elektroniku, výrobu filmových materiálů apod./.

Přirozeně jsou znečištěné vody nevhodné pro většinu potravinářského průmyslu.

V ČSR klesala zejména v minulé 5 LP výstavba čistíren komunálních a průmyslových odpadních vod /tab.4/, což se projevuje v růstu jejich znečištění. Tento růst se bude zrychlovat, pokud se adekvátně nezrychlí výstavba čistíren a pokud se nezajistí odpovídající legislativní a organizační opatření /např. omezení udělení výjimek, zavedení účinné represe apod./.

Je nutno zdůraznit, že péče o čistotu vod musí zahrnovat nejen péči o povrchové vody, ale i péči o podzemní vody, neboť patříme /např. v rámci RVHP/ ke krajinám chudým na zásobu podzemních vod /tab.5/.

Nezbytnou součástí péče o kvalitu vod je i odpovídající monitorování a to nejen přístrojové, ale i sledování bioindikátorů a biotestů /řas, ryb, vodního hmyzu/.

Tab. 4 - Základní údaje o výstavbě čistíren odpadních vod

Ukazatel	1970	1980	Index
Plán ochr.živ.prostř. mil. Kčs bež.cen	600,25	543,60	92,1
Plán inv. dtto	548,98	471,50	85,9
Skut.prost. dtto	467,88	354,00	73,7
Plnění pl.ochr.ŽP - %	79,4	65,1	82,0
Plnění investorů - %	85,7	75,1	88,1
Počet dokončených akcí v roce /kusů/	98	13	13,3
Počet dokončených akcí v 5 LP	1971-5 408	1976-80 69	Index 16,9

Tab. 5 - Zásoby vod v některých státech RVHP

Stát	využitelná zásoba /na 1 obyv. a den/
ČSSR	150
BLR	390
NDR	960
MLR	1600
SSSR	2450

2.4. Zemědělství

Z ekologického hlediska za zvlášť kritickou považujeme situaci v oblasti zemědělství - a to přesto, že se v období posledních 10-15 let podstatně zvýšila zemědělská výroba. Tento vzrůst byl podmíněn především šlechtěním, zvýšením používání chemických prostředků /zejména průmyslových hnojiv a pesticidů/, rozsáhlou mechanizací, koncentrací živočišné výroby atd. Zdá se však, že těmito prostředky bylo dosaženo horní hranice ekologických možností jak v rostlinné, tak i v živočišné výrobě a naopak dochází k narušení některých ekologických vztahů, které by v budoucnosti mohly mít nedozírná následky. Devastace karjiny, koncentrace "odpadů" z velkochově, vysoká energetická náročnost, vysoké míry znečištění vod, to vše jsou bariéry na které budou narážet dosa-
vadní koncentrační a "intenzifikační" trendy zemědělské velkovýroby, nerespektující naše specifické přírodní podmínky, /převážně zvládnutý a pahorkatý terén, omezené zdroje vody, průmyslové zatížení, vysoká hustota osídlení atd./.

Při dnešním stylu hospodaření je možno počítat spíše už s poklesem hektarových výnosů, protože se zhoršují primární produkční podmínky, /hlavně půdní, ale i atmosférické, např. imise/ a podobně ani inovace pesticidů neudrží výnosy na současné výši. V některých oblastech se skutečně už několik let projevuje stagnace výnosů některých plodin, či dokonce jejich pokles.

Zvyšování výnosů u hranice produkční kapacity plodin je samo o sobě energeticky náročné. Tak při růstu spotřeby průmyslových hnojiv /a navíc i pesticidů/ na 360% v období 1960-1979, vzrostly ha výnosy obilnin jen asi na 150%, brambor na 195%, cukrovky pouze na 106% a u olejnin se výnosy nezvýšily.

Je známo, že máme velmi nízkou výměru orné půdy na obyvatele, takže je nutné s ní maximálně šetřit. Je ovšem nutné zdůraznit, že z úbytku 421 000 ha v období 1966-1980 činil úbytek na průmyslovou a občanskou výstavbu jen 13,3% zatímco převod do kategorie neplodných ploch činil téměř 31% a do lesního a půdního fondu skoro 41%.

Velmi závažný je ovšem problém antropogenní kvality zemědělské půdy, která se v poslední době pod vlivem zemědělského hospodaření, ale i lidských vlivů, zřetelně zhoršuje. Organické hnojivo je totiž stále více nahrazováno průmyslovými hnojivy, vyhnojuje se méně než 18% orné půdy ročně. /Za období 1960-1979 se zvýšila

spotřeba průmyslových hnojiv dokonce 4,1krát/. V současné době /1980/ se používá zhruba 360 kg čistých živin na ha orné půdy. /V roce 1960, necelých 100 kg/. Nejsou ovšem výjimky aplikace 600 kg/ha. Vzhledem ke stavu půd se odhaduje např. únik dusíkatých hnojiv do spodních i povrchových vod zhruba na 40%. Přičemž vyšší dávka znamená podstatné zvýšení úniku. Proto také většina vod v zemědělské krajině vykazuje vysokou koncentrací dusičnanů /V Moravském krasu vlivem vysokých dávek hnojiv dochází dokonce k rozpouštění krápníků/. Cenovým zvýhodněním průmyslových hnojiv prakticky došlo k tomu, že poprvé v dějinách zemědělství se stal hnůj odpadem. A tak byl přetnut koloběh látek, podmiňující poměrně vysokou a nutričně hodnotnou produkci při nízkých energetických nárocích. V důsledku tlaku na snížení spotřeby pohonných hmot jsou pozemky v nejbližším okolí velkochovů, kam jsou vyváženy jejich chlévské odpadky, kejda z běšteliých chovů, soustavně přehnožovány se všemi negativními důsledky až po kontaminaci různými škodlivinami, zatímco na vzdálenějších polích vzniká závažný nedostatek organické hmoty v půdě.

Půdy zatím ztrácí příznivou strukturu a schopnost sorbce /vazby živin/. Tento stav dále umožňuje těžká mechanizace, která vede nezřídka ke zhutnění půdy až na 50-70% plochy. To pak v kombinaci s předchozími faktory vytvořilo stav, že srážkové vody se do půdy nevsakují. Tím na jedné straně vzniká nedostatek vláhy pro plodiny na druhé straně vede ke zvyšování podílu povrchového odtoku, spojeného nezřídka s plošnou až rýhovou erozí. To znamená obrovské energetické ztráty ve formě živin. Asi 88% dusičnanového dusíku a asi 48% vápníku atd. v povodí Labe je antropogenního původu. V mnohých oblastech s těžšími půdami vznikají abrovité "mísy", soustavně zamokřovaných vod nad "speklou" krustou. Zde klesá produkce nezřídka až na nulu.

Dosud se nedoceňuje postupné o k y s e l o v á n í p ů d /imise okyselující průmyslová hnojiva/. Přitom 60% z půd ČSR lze označit za slabě kyselé, až kyselé. To přirozeně musí mít nepříznivý vliv dopad na produkci, takže je nutné počítat i s většími potřebami vápnění, přičemž potřeba vápence poroste i pro vápnění lesů a využití pro fluidní spalování, jak jsme se o tom již zmínili.

Zvyšování dávek dusíku, převaha pěstování obilovin /jsou pěstovány 3-4krát po sobě/ a nevhodná agrotechnika /kombajny při sklizni

vyfukují semena plevelů zpět do pole s plevami/ vyvolává neúnosné zaplevelení polí. To si opět vynucuje zvyšování dávek herbicidů, které dnes tvoří asi 80% aplikovaných pesticidů.

Současný charakter hospodaření vedl také k výrazné změně struktury v krajině. Pod tlakem velkoplošných technologií a těžké mechanizace byla krajina silně uniformována. Byly odstraněny meze, rozptýlená zeleň /a to včetně břehových porostů/, mokřiny a jiné "nezemědělské" vegetační formy. Krajina byla nezřídka velmi násilně přizpůsobena "neekologické" technologii, zatímco by měla být technologie a mechanizace racionálně přizpůsobována krajině. Tento proces zákonitě vede k oslabení bioregulačních mechanismů v krajině a obecně k ekologické destabilizaci krajiny a otevírá tak cestu k nejruznějším kalamitám škůdců a nemocí /ale i konkurenčně agresivním plevelům/, Např. jen párek poštolek je schopen ročně pochyvat hraboše, kteří by jinak způsobili škodu na úrodě za 179 000 Kčs, pesticidy jsou lidvidování parazitů plevelů a škůdců, omezením rozptýlené zeleně je omezena možnost hnízdění ptactva, které lidviduje škodlivý hmyz atd.

Velké lány souhrnných pozemkových úprav otevřely mnohde cestu erozi. Archivní šetření ukazují, že ve srovnání s polovinou 19. století eroze regionálně stoupla a na mnohých územích je dne s více než 50% ploch ohroženo erozí. Eroze znamená obrovskou a nenahraditelnou ztrátu ornice /1 cm ornice se vytváří cca 80-100 let/ a tím i ztrátu živin.

Negativní důsledky nadměrné aplikace pesticidů na ekologickou rovnováhu v krajině, na kvalitu krmiv a na kvalitu potravin jsou obecně známy. Bez těchto prostředků ochrany rostlin se dnes již ani neobejdeme, nicméně nelze jimi řešit "chyby" v agrotechnice, ale musí být aplikovány na základě ekologických poznatků pouze jako jedno z opatření integrované ochrany rostlin.

Hygienický stav zemědělské krajiny neindikují jen volně žijící živočichové, jak bylo již uvedeno v kap. 2.1., ale dokumentuje ho i skutečnost, že přes 60% všech nucených porážek v živočišné výrobě je způsobeno různými otravami a dietetickými poruchami z krmiv /proti 3,7% infekčním/. Potravní řetězec je totiž zatížen nejen vysokými koncentracemi dusičnanů a pesticidů a jejich metabolity, ale je kontaminován těžkými kovy /rtutí, olovem, kadmíem aj/, které se v poslední době ukazují jako zvlášť závažné. Roste

i ohrožená produkce krmiv i potravin cizorodými látkami, např. mykotoxiny /vadné uskladnění krmiv apod./. Ve velkochovech se šíří i četné infekce, zejména kmeny salmonel a jiných patogenních mikrobů /většinou jako důsledek nedodržování technologické kázně a vysoká koncentrace zvířat/. Nedostatečná hygiena a veterinární péče o skot je příčinou vysokého výskytu mastitid /až 70%/ a tak i špatné kvality mléka /které nezřídka nelze použít na zpracování na sýry/.

Nelze pominout ani skutečnost, že ve většině velkochovů dochází nerespektováním biologických zákonitostí k zbytečným ztrátám /kvantity i kvality/ produkce. Často se totiž nerespektuje přirozené chování zvířat /etologie/ zejména pokud jde o specifické nároky na prostor /teritorialita/, narušují se vazby matka - potomek, příliš častým odnětím telat dříve, než získají od matky přirozené protilátky proti infekcím a jsou soustředěna do chovu, kde jsou zaneseny infekce z různých stájí. Proto také úhyn telat je neúměrně vysoký. Nejsou principiálně odděleny chovy skotu na maso od chovu na produkci mléka. Celkový stav skotu je nutno podstatně zvýšit, aby dosáhl přiměřeného poměru cca 1 zvíře na ha. Je třeba, zejména v horských a podhorských oblastech, rozšířit v přiměřeném rozsahu pastvu dobytka a obhospodařování horských luk, z nichž část byla zanesena náletovým lesem, protože ji nebylo možno bez speciální horské mechanizace obhospodařovat. Právě tyto plochy bude nutno pro živočišnou výrobu znovu v přiměřeném rozsahu použít.

Celková živočišná výroba v posledních letech stoupá, ovšem u výroby jatečného skotu, mléka, vajec, se tento růst v poslední době značně zpomaluje, až klesá. Přitom navíc stále větší podíl výroby jatečného skotu připadá ~~na~~ /zhruba už 10 let/ na brakované krávy /v r. 1980 přes 30%. Brakování krav negativně ovlivňuje i doживost, protože jsou poráženy krávy daleko dříve, než dosáhnou vysokou doживost.

Při ustájení a při manipulaci se zvířaty a to i při vlastní porážce se zcela zbytečně vyvolávají stresy /jde o vnímavé organismy/, které snižují finální kvalitu masa /zvýšení obsahu některých hormonů a enzymů vyvolaných stresem/. Nezřídka je kvalita masa snižována také nedodržováním ochranných lhůt mezi posledním podáním biochemických preparátů /hormonů, antibiotik aj/ a porážkou.

To vše se nutně odráží v nutriční hodnotě masa a masných výrobků.

Je třeba zdůraznit, že pohyb škodlivých a toxických látek /tj. noxů/ od primární produkce po finální výrobek se u nás systematicky nesleduje, /nemonitoruje/ takže prakticky na tomto úseku nelze z našeho území podat ucelené údaje. Jednotlivé šetření a analógie z jiných zemí však naznačují, že jde o velmi závažnou humánně hygienickou problematiku. Tento náš nedostatek analýz z reziduí v potravinách nám způsobuje značné ztráty v zahraničním obchodě s potravinami a potravinovými surovinami. Někdy se tento nedostatek kontroly zneužívá a k neoprávněným reklamacím, kterým nemůžeme čelit, protože nám schází vlastní kontrola, ale i k různým nepřátelským politickým akcím, např. v turistice.

Z hlediska racionální výživy je nutno alespoň se zmínit o výrobě zeleniny a ovoce. Současná forma intenzivní výroby zeleniny vede k tomu, že značná část produkce je hygienicky závažná /např. vysoký obsah dusičnanů/. Ke zbytečným ztrátám a ke snížení kvality dochází také při dlouhodobé manipulaci se zeleninou a ovocem /uvadání a hnití/. S vysokou pravděpodobností je zelenina z intenzivních kultur kontaminována kovy, či jinými škodlivinami, např. v důsledku opakovaného používání kompostů z některých odpadů na témže pozemku, automobilovými exhalacemi z blízkých komunikací apod.

Nakonec nelze pominout celkovou energetickou bilanci zemědělství - především s ohledem na ekologické principy. Přitom, i když chybí přesnější analýza je zřejmé, že jen část vložené energie jde na primární produkci organické hmoty v rostlinné výrobě, kdežto nepřiměřeně velký podíl energie je věnován na dopravu hmot /nebo lidí/ na velké vzdálenosti v důsledku nadměrné koncentrace výroby a organizačního oddělení rostlinné výroby od živočišné. Je zřejmé, že již z hlediska úspory pohonných hmot bude nutný rozptyl zemědělské výroby do menších, relativně samostatných farem v rozsahu bývalých katastrů obcí. Navíc dosavadní struktura živočišné výroby s vysokým podílem výroby vepřového masa je energeticky nevýhodná /vysoká spotřeba krmiv, především obilovin/, proti zchování skotu, který jako polygastrické zvíře /přežvýkavec/ lépe využije objemná krmiva. Navíc vysoká spotřeba vepřového masa není ani z hlediska racionální výživy nijak žádoucí.

Jsme přesvědčeni, že výsledek využívání ekologických poznatků

v důsledném systémovém pojetí by v zemědělství přineslo nejen výrazné úspory energie, ale vedlo by i k nastolení nové ekologické stability, na vyšší vědecky podložené úrovni. Znamenalo by to snížení zdravotních rizik pro populaci lidskou, ale i snížení ohrožení rostlin a živočichů, celkové zvýšení rekreační a estetické hodnoty naší krajiny.

3. Člověk - hygienicko-ekologické aspekty

Sociologickoekonomické faktory, které v nedávné minulosti vedly k výraznému zlepšení zdravotního stavu naší populace a k zřetelnému prodlužování lidského života se jeví jako - alespoň ve své extenzivní formě - víceméně vyčerpány. Výrazné zhoršení životního prostředí může tento trend nejen zastavit, ale dokonce i zvrátit. Adaptabilita člověka, resp. lidské populace, na nepříznivě působící změny prostředí je poměrně omezená. Navíc mnohé účinky se mohou projevit až po určité době v důsledku kumulace vlivů, nebo zpožděného účinku, některé se mohou dokonce projevit až v následujících generacích /mutagenní účinky/. Vzhledem k tomu, že životní prostředí se zhruba od 50. let progresivně zhoršuje a protože mladá generace bude delší dobu pod vlivem tohoto zhoršujícího se prostředí /delší dobu v stresu/ je nutno celému komplexu vztahů populace - prostředí, věnovat mimořádnou pozornost. Je totiž pravděpodobné, že mnohé zdravotní poruchy se u mladé generace projeví v dřívějším věku, často už ve vrcholu produktivního období, než tomu je u dnešní starší populace, u které se řada poruch projevila až v postproduktivním věku.

Řada škodlivých vlivů u nejnižší věkové skupiny /novorozenců, dětí předškolního věku/ se uplatňuje v procesu tělesného a duševního vývoje, ale projevuje se až v dospělosti /např. poškození srdečního svalu kojenců dusitany a dásičnany se může projevit ve zvýšené náchylnosti k infarktu/. Mnohé faktory ovlivňující vývoj embryí a plodů a navozující vznik vrozených vad /teratogenní účinky/-. Jiné faktory působí vznik alergií a to na základě postupně narůstající přecitlivělosti organismů.

K tomu je nutno dodat, že nejrůznější škodliviny /noxy/ se mohou vzájemně ovlivňovat, a to tím, že se jejich účín sčítá, až znásobuje, např. některé pesticidy a antibiotika, nebo naopak tím, že se jejich účín /např. podávání léků/ ruší, což může mít

nežádoucí účinky a důsledky při léčení. Mnoho těchto vzájemných účinků se objevuje zcela nepředvídaně /např. po zavedení nového přípravku/, takže vyvolané poruchy se mohou napravovat teprve dodatečně. Totéž platí obecně o vlivu zhoršeného prostředí, protože vlastní důsledky často kumulovaných vlivů se většinou projeví v časovém zpoždění.

V kapitalistických státech jsou z tohoto hlediska většinou dlouhodobá a úplnější sledování, zatímco u nás jsou k dispozici pouze jednotlivá, nesystematická šetření. Příkladem může být rtuť a její sloučeniny. Ještě před 10 lety nebyly u nás odpovídající informace o tomto kovu v prostředí a proto se soudilo, že tento problém u nás neexistuje. Jakmile se však provedla podrobnější šetření, bylo zřejmé, že toto riziko platí pro nás v obdobné míře jako v jiných státech.

O škodách a negativních důsledcích znečištění životního prostředí svědčí např. údaje o zdravotním stavu dětí v Severočeské uhelné pánvi /okresy Chomutov, Most, Teplice, Ústí n.L./. Kojenecká úmrtnost v této oblasti byla v roce 1980 o 12% vyšší než činí průměr ČSSR.

Stav byl v posledních letech následující /v promile/.

Rok	Chomutov	Most	Teplice	Ústí n.L.	Průměr	ČSR
1979	18,7	17,2	17,3	17,1	17,6	15,8
1980	20,7	17,7	19,2	22,6	20,1	16,8

Podstatně vyšší je v těchto okresech i podíl novorozenců, kteří byli během pobytu v nemocnici nebo při propuštění nemocní. V okrese Most je tento ukazatel dokonce 3x vyšší /36,65%/ než v celé ČSSR /9,54%/.

Při preventivních prohlídkách dorostového věku konaných v uvedených okresech roku 1980 nebyly zjištěny pouze u 38,4% osob chorobné změny /ČSR 57,7%/. Týká se to zejména akutních infekcí cest dýchacích /ČSR 2,7%/, Sevčes. oblast 4,1%; nemoci trávicí soustavy /ČSR 0,4%/, Sevčes. oblast 1,3%; nemoci kůže a podkožního vaziva /ČSR 1,7%/, Sevčes. oblast 4,6%; nemoci svalové a koster. soustavy a pojivové tkáně /ČSR 8,6%/, Sevčes. oblast 12,7%.

Výskyt duševních chorob byl v této oblasti o 12% vyšší než v ČSR, 2,2krát častěji se zde vyskytuje virový zánět jater, 3,6krát více je zde onemocnění infekčních a parazitárních.

I když tyto skutečnosti mohou být důsledkem jiných faktorů, má na ně zhoršená životní prostředí bezpochyby rozhodující vliv.

Kromě toho je nutno vzít v úvahu, že do jisté míry je toto území "modelové" pro postupující zhoršování životního prostředí v ostatních oblastech ČSSR.

Znečištění ovzduší je tedy nesporně faktor, který významně narušuje zdraví člověka. Platí to zvláště pro populaci dětí a mladistvých. V postižených oblastech je u dětí nejen zvýšená nemocnost dýchacích cest, ale zvláště je zvýšen výskyt komplikací tzv. banálních onemocnění horních cest dýchacích /záněty plic, záněty středního ucha aj/. Jsou významně změněny hodnoty některých ukazatelů krevního obrazu /počet červených krvinek, množství krevního barviva, odolnost červených krvinek/, hodnoty imunitní /imunoglobuliny/, hodnoty některých enzymů, jakož i hodnoty tělesného vývoje a růstu /kostní zrání/. Ale i u dospělých najdeme častější výskyt chronických nemocí dýchacích cest /bronchytis, astma/a postižení pravého srdce /cor-pulmonale/. Střední délka života je v Severočeském kraji kratší než průměr ČSSR asi o 3-4 roky. Vedle hlavního znečištění vzniklého spalováním fosilních paliv, průmyslových procesů a dopravy /prašnost a SO/ se totiž do ovzduší dostávají i kysličníky dusíku, sloučeniny toxických prvků /arsen, kadmium, vanad, nikl, olovo, berylium, selén aj./ a polycyklické uhlovodíky s karcinogenními vlastnostmi.

Další významnou součástí životního prostředí, mající zásadní vliv na zdraví je voda. Člověk používá vodu jako vodu pitnou, užitkovou, provozní a pro rekreaci. Pitná voda ovšem musí být nejen "neškodná" pro naše zdraví, ale musí být chápána jako integrální součást výživy člověka, především pokud jde o obsah minerálií, makro i mikro prvků. Proto také "obyčejná" pitná voda není trvale zastupitelná žádnou minerálkou.

Problémy se zajišťováním vhodné vody vyvstávají již při vymezování ochranných hygienických pásem zdrojů vody. Máme sice dokonalé směrnice, ale zásady hospodaření v nich nejsou ještě zdaleka vyřešeny, /pro časté střety hygienických požadavků se zemědělstvím/. Proto také stále dochází k hrubým narušením kvality vody již ve zdrojích a často jejich dočasnému i trvalému vyřazení z použití. Většinou jde o znečištění vody škodlivými, či toxickými odpady a látkami z nejrůznějších zdrojů /viz kap. 2.3.2/.

Takové situace již u nás nastaly a stále se opakují a závažným následkům bylo často zabráněno jen včasnou kontrolou a vyřazením

/alespoň dočasným/ těchto zdrojů z užívání /např. Rychnov nad Kněžnou a Mýto, na Rokycansku - kyanidy, Prachatice - dusíkaté vápno, Chemko Strážské - polychlorované difenyly a formaldehydy, Cheb - rtuťnaté soli, Praha Podolí - virová kontaminace, Želivka - stoupající trend rtuťnatých solí v rybím mase apod./.

Také pitná voda ze zdroje kontaminovaného mikroby a viry může způsobit vážná nakažlivá onemocnění /břišní tyfus, paratyfy, úplavici, nakažlivou žloutenku, cholera, jakož i řadu dalších těžkých onemocnění/. Z minulosti jsou u nás známé epidemie břišního tyfu a úplavice, epidemie leptospiroz, v posledních letech se pak vyskytly rozsáhlé epidemie žloutenky /Ústí n.L., Jablonec, Kys. N. Mesto a jindě/.

Jako zdroje pitné vody jsou užívány u nás převážně povrchové vody /toky, údolní nádrže, rybníky/, jejich kvalita mnohdy nevyhovuje ani pro závlahy. Dosud používaná technologie úpravy /chemické čištění, filtrace a desinfekce/ je naprosto nedostatečná a obyvatelstvo v mnoha městech /Praha-Podolí, Ústí n.L., Hradec Králové, Brno-Pisárky aj./ dostává jako pitnou vodu "výrobek", který může^a v řadě případů také ohrožuje skutečně jeho zdraví. Toto "ohrožení" spočívá v tom, že i v relativně nízkých koncentracích toxických látek jde o každodenní /dlouhodobé/ používání vody se zdravotními následky, které se projevují s mnohaletým odstupem. Je dobře známo, že dosavadní technologie úpravy vody nezachycuje, či neodstraňuje pesticidy, sloučeniny toxických kovů a četné škodlivé či toxické organismy a jiné látky. Akutní ohrožení zdraví představuje i kontaminace patogenními organismy, zvláště viry, proti kterým jsou dosud používané způsoby /dávky chloru/ neúčinné. Platí to zejména pro takové situace, kdy díky udělaným "výjimkám" nejsou zneškodňovány splašky /splaškové vody/ v nové části sídlišť apod. a jsou vypouštěny do toků v krátkých vzdálenostech nad odběrem vody pro vodárnu, která svým způsobem úpravy je nevyhovující /Ohře, Louny/. Navíc pak je známo, že při chlorování vody vznikají karcinogenní trihalometany a že toxicita většiny organických látek se chlorováním zvyšuje.

Vážnou problematiku tvoří i dusičnany, jejichž množství trvale stoupá v podzemních i povrchových vodách, fekální odpadky, průmyslová hnojiva. Podávání minerálek je sice /do určité míry/ realizována prevence kojeneckých methemoglobinezí, ale je třeba zdůraznit, že také u dospělých lidí vzniká při zvýšeném příjmu dusičnanů /z vody i z potravy/ riziko tvorby karcinogenních nitrosaminů

v trávicím traktu a v močovém měchýři, které podmiňují vyšší výskyt nádorových onemocnění.

Dokonce i u skotu se objevují zdravotní poruchy, ba i úhyny, po zkrmení pícnin přehnojených dusíkatými hnojivými.

Stále se zvyšující znečištění povrchových vod odpadními vodami všeho druhu působí jejich eutrofizaci /přívod živin - především dusíku a fosforu/, a v mnoha případech je vylučuje z dalšího použití a to i pro rekreaci.

To, co bylo řečeno o pitné vodě platí i o cizorodých látkách v potravinách, protože škodlivé toxické látky se dostávají do potravin potravinovými řetězci z půdy, z vody, díky chemizaci zemědělství, díky závlahám znečištěnými odpadními vodami, díky znečištění ovzduší a atmosférickým srážkám /kyselé srážky, sloučeniny kovů aj./, ale také díky potravinářským technologiím /chemické konzervanty, obaly, additiva, mikrobiální kontaminace/. Tyto cizorodé látky představují nejen zdravotní, ale i genetické riziko.

Při tom je třeba zdůraznit, že kvalita potravin rostlinného i živočišného původu je následně určována zemědělskou výrobou. Jak již bylo uvedeno, nutriční hodnota je v mnohých případech nízká a nezřídka dokonce jde o produkty zdravotně závadné. Při tom existují možnosti jak tyto poruchy odstranit. Jednou z nich je racionální uplatnění poznatků ekologie už při vlastní zemědělské výrobě. Další zdroje znehodnocování potravin jsou pak nejen ve vlastní výrobě, ale i v distribuci; ty však spadají do oblasti technologie a organizace.

I když to nelze přímo očekávat, je zřejmé, že výživa a nemocnost jsou v poměrně úzké závislosti. V plánovaném hospodářství by tedy výroba potravin a to jak ve smyslu kvalitativním, tak i ve smyslu kvantitativním měla vycházet z vědeckých poznatků o racionální výživě. Platí to přirozeně i pro cenovou politiku. Je obecně známo, že mnohé trendy spotřeby /u nás/ jdou proti směru odborně doporučených dávek /srv. tab. 6/. Zřejmě zde chybí zpětné vazby včetně ekonomických stimulů a spotřebních tradic.

Tab. 6 - Spotřeba potravin v ČSR a doporučené dávky na rok kg/obyv.

Sortiment	spotřeba		dopor. dávka
	1975	1980	
Mléko a mléčné výrobky ¹⁾	210,4	232,6	251,0
Brambory	95,8	76,1	96,0
Zelenina /v hodnotě čerst./	73,7	65,6	103,0

			43/
Ovoce /v hodnotě čerstvé/	47,7	53,6	70,0
Tuky /celkem/	23,5	24,2	20,0
Cukr /celkem/ ²	36,3	34,6	28,0
Obilniny /celkem/ ³	108,7	106,7	91,0

- 1/ V hodnotě mléka bez másla
- 2/ Po odečtení na alkoholické nápoje
- 3/ V hodnotě mouky, včetně rýže

Velmi závažný je problém hluku. Je to jednak proto, že hluk má výrazný dopad na obyvatelstvo, jednak proto, že tento faktor velmi rychle narůstá a to nejen v pracovním prostředí, ale i v sídlištích, ba dokonce v rekreačních prostorách. V Praze na některých lokalitách vzrostl hluk zhruba z 65 dB /A/ v roce 1935 na téměř 90 dB /A/ v roce 1975. Ve značné části města se ekvivalentní hladina hluku pohybuje mezi 70 až 80 dB /A/, což jsou hladiny, které mají zřetelně negativní dopad na zdraví populace. Obecně dochází k celkovému poklesu rezistence organismu k zhoršení výkonových a adaptačních schopností. V našich poměrech je odhadem takto postiženo asi 40% populace. Projevuje se zvýšený výskyt "civilizačních chorob", zejména hypertenze. Šetření v Praze také prokázala, že se vzrůstem hluku vzrůstají také neurologické poruchy, poruchy sluchu a obecně celková nemocnost /vč. spotřeby sedativ, počet kuřáků aj./. Podle šetření v Praze znamená zvýšení hlučnosti v noční době z 50 dB /A/ na 65 dB /A/ zvýšení celkové nemocnosti o 7%. Náklady na léčení a ekonomické ztráty produktivity z "pouhé" hlukem vyvolané únavy jsou značně vysoké a tedy celospolečensky závažné /i při odhlédnutí od etické stránky tohoto problému/.

Speciální kapitolou je zdravotnicko-hygienická problematika urbanizovaných prostor, výstavby sídlišť a bydlení. Ve světovém měřítku je prokázáno, že soustředěním obyvatelstva v městech se zhoršují zdravotní ukazatelé městské populace. Platí to především pro větší města, ale lze to dokumentovat už i na řadě měst "krajské" velikosti /Plzeň, Ostrava, Košice aj./. Ve velkých městech a průmyslových aglomeracích je výrazně větší počet onemocnění než na venkově. Je tu ovšem i větší výskyt sociopatologických jevů, jako je kriminalita, prostituce, agresivita, ale i sebevražednost /asi o 30% sebevražd více než je celostátní průměr a o 90% pokusů o sebevraždu/. Tak např. v Praze

je zhruba o 30% více kardiovaskulárních příhod, než je v celostátním průměru. Neobyčejně závažná je skutečnost, že se u mnohých ukazatelů projevuje narůstající trend /tab. 8/ a že se rozdíly mezi městem a venkovem stále rozevírají. Tak např. úmrtnost na nemoci oběhového ústrojí byla v Praze roku 1976 o 6,1% vyšší, v roce 1977 až o 11,6% vyšší než průměr ČSR. Počet úmrtí na nemoci srdce za poslední dva roky stoupl v Praze o 7,1% ale průměr v ČSR jen o 1,9%. Ještě nepříznivější je rozdíl v nemocnosti zhoubnými nádory /1976-1977 v Praze vzestup o 7%, v ČSR jen o 1,5%/.

Podobné rozdíly lze zjistit také u průmyslových aglomerací - ve srovnání s neprůmyslovými oblastmi /tab. 9/. K tomu je třeba dodat, že jednotlivé příklady /kauistický přístup/, nemusí být dostatečně přesvědčivé, ovšem dosud neexistuje vhodný integrující ukazatel, který by sumárně vyjádřil dopad životního prostředí na zdraví lidské populace. Nejde totiž o tzv. "velké znečištění", ale o řadu drobných znečištění, často zcela přehlížených. Jako příklad lze uvést používání dřevotřískových desek lepených močovinoformaldehydovou pryskyřicí. Z nábytku i ze stavebních konstrukcí se v tomto případě uvolňuje formaldehyd, který je silně dráždivý plyn a který způsobuje u obyvatel záněty spojivek i sliznic horních cest dýchacích a který je také kromě alergického působení podezřelý z karcinogenních účinků. Aktuální je i prověření použití odpadových surovin /některé škváry, popílky a odvaly/ ve stavebnictví, které představuje reálné riziko expozice ionizujícímu záření /vyšší obsah radionuklidů/, kterému jsou obyvatelé těchto staveb dlouhodobě vystaveni.

Tab.8 - Úmrtnost na nemoci oběhové soustavy v letech 1975-1979
/počet zemřelých na 100 tis. obyvatel/

Příčina	1975	1976	1977	1978	1979
Nemoci oběhové soustavy	689,1	654,3	694,1	685,6	725,6
z toho : srdce	397,8	346,4	402,7	393,1	415,5

Tab.9 - Nemocnost dexpenzarizovaných dětí pro onemocnění plic a dýchacích cest a pro aler. onemocnění v Sevčes. kraji

Onemocnění	Věk. skupina	Prům. okr.	Ost. okr.
Plic a dýchacích cest	0 - 6 let	770	377
	6 - 15 let	681	382
Alergické	0 - 6 let	773	511
	6 - 15 let	443	537

Okresy průmyslové: Chomutov, Most, Teplice, Ústí n.L.; druhá skupina zahrnuje ostatní okresy Severočeského kraje.

Poznámka: Všechny rozsevy jsou nad kritickou hodnotu $\chi^2 / 0,01/$.

Je nutno se zmínit o genetickém riziku pod vlivem znečištění prostředí, které ovlivňuje zejména budoucí generace.

Při vzniku mutací v pohlavních buňkách je důsledkem poškození zvýšený výskyt vrozených vývojových vad a přenos zvýšené dispozice k nádorovému bujení a i k urychlenému stárnutí. Při vzniku mutací v somatických buňkách je zvýšena pravděpodobnost vzniku nádorových bujení a arteriosklerozy. Nové poznatky byly získány i o významu profesionální expozice otců mutagenům, podmiňují totiž významné zvýšení vrozených vývojových vad u jejich dětí. Bylo prokázáno genetické riziko u pracovníků chemického průmyslu, při výrobě a zpracování plastických hmot, nově i riziko expozice zdravotnických pracovníků při aplikaci nových citostatik. /Pravděpodobně i jaká výsledek kombinace mutagenů s viry./ Je nutno však zdůraznit, že při mutagenní aktivitě vedle znečištěného prostředí spolupůsobí i celkový způsob života.

Ze zjištěných poznatků vyplývá, že by v oblastech se zvýšeným znečištěním vody a ovzduší měla být pravidelně vyšetřována jejich mutagenní aktivita, jako součást kontroly kvality ovzduší a pitné vody.

Shrneme-li současné poznatky o zdravotním stavu obyvatelstva, lze za hlavní příčiny úmrtí pokládat srdečně cévní nemoci, nádorová onemocnění, úrazy a nemoci dýchacího ústrojí. Z hlediska ekonomického je přirozeně významný posun určitého podílu úmrtí z postproduktivního a produktivního věku. Stejně tak ekonomicky závažná je skutečnost, že nemoci, resp. pracovní neschopnost, neustále prudce stoupá, jak ukazují následující indexy:

rok	1960	1965	1975	1980
index	100	119,4	126,7	148,2

Na uvedených jevech se nesporně vedle vlivů zhoršujícího se životního prostředí podílí i nevhodný životní styl a režim, resp. špatné návyky.

Zdravá populace je základem předpokladů racionálního rozvoje společnosti. Degradace životního prostředí a s ním spojené zhoršování /tělesného i duševního/ zdravotního stavu populace znamená nejen obrovské národohospodářské ztráty /výdaje na zdravotní péči aj./. Nelze dnes odhadnout poměr mezi ekonomickou ztrátou vyvolanou zdravotním stavem populace a potřebnými náklady na adekvátní zlepšování životního prostředí, ale lze s jistotou tvrdit, že oddalováním zavedení účinných opatření exponenciálně porostou poruchy lidské populace a není vyloučeno vznik těžko odstranitelných poruch v budoucích generacích.

František kardinál Tomášek
arcibiskup - metropolita pražský

Věc: Odvolací řízení záležitosti
Jiřího Šnajdra a Jana Mokrého

Krajskému soudu v Ostravě

Jakožto vedoucí představitel římsko-katolické církve považují za svou povinnost poslat Vám své vyjádření k odvolacímu řízení soudního procesu, který se konal v Šumperku.

Jde o záležitost p. Jiřího Šnajdra, bytem Mikulovice, okres Šumperk, a p. Jana Mokrého, bytem Jeseník, část Česká Ves, okres Šumperk. Ze zápisu procesu u okresního soudu v Šumperku je Vám známo, že v jejich případě jde, takže se nemusím o tom rozepisovat.

Mou povinností je vyjádřit zásadní stanovisko k "hnutí letničnímu", k tomu, že někteří věřící se setkávají mimo kostel, čtou si Písmo svaté, modlí se a zpívají náboženské písně.

Pokud jde o "Letniční hnutí", je každému uvědomělému křesťanu zcela jasně, že úcta k Duchu Svatému je v základech církve, a tím je Ježíš Kristus.

Proto když se loučil se svými apoštoly při poslední věčeři, řekl jim: "Duch Svatý, kterého Otec pošle v mém jménu, ten vás naučí všemu a připomene vám všechno ostatní, co jsem vám řekl." /Jan 14,26/ A po svém vzkříšení před svým nanebevstoupením jim řekl: "Až na vás sestoupí Duch Svatý, budete vybaveni silou a budete mými svědky v Jeruzalémě, v celém Judsku a Samařsku, ano, až na konec země." /Sk.ap. 1,8/ A tak apoštolové po seslání Ducha Svatého hořeli jen pro Krista a také jiné zapalovali. A je to právě v době současné, kdy si věřící v celém světě vždy více uvědomují, co pro ně znamená světlo a síla Ducha Svatého.

Proto prohlašují a zdůrazňují, že "Letniční hnutí" v naší Církvi tvoří její jádro a jako takové není pro ni žádnou sektou, ani nějakou novou církví, ani "státem nepovolenou náboženskou společností".

Setkávání s jinými věřícími

Pan okresní prokurátor ve své žalobě na p. Jiřího Šnajdra a p. Jana Mokrého píše: "Obsahem náboženských shromáždění bylo

čtení z tzv. písma svatého a rozjímání o něm, společné modlitby, zpívání nábožných písní..."

To jsou však zcela samozřejmé, normální náboženské úkony, každého uvědomělého věřícího. Pokud je koná sám, se členy rodiny anebo s jinými, to závisí na jeho rozhodnutí.

Proto to nelze typovat jako činnost duchovenskou ve smyslu zákona č. 219 ze dne 18. října 1949, par. 2: "Duchovní správou se rozumí duchovenská péče o katolíky určitého farního obvodu, jakož i výkon církevních úkonů z ní plynoucí." K tomu dodávám, že tím se rozumí veškerá duchovní služba, hlavně sloužení mše svaté, udělování svátostí a hlásání Božího slova.

A zákon č. 218 ze dne 14. října 1949 v par. 7 stanoví, že "tuto duchovenskou činnost mohou vyvíjet jen osoby, které mají k tomu státní souhlas a které vykonají slib."

Je samozřejmé, že věřící nejen mohou, ale jsou povinni se projevovat nábožensky nejen v prostorách kultu /v kostelích a kaplích/, ale i ve svém denním životě. Mají k tomu plné právo i ve smyslu čl. 32 naší ústavy ze dne 11.7.1960: "Svoboda vyznání je zaručena. Každý může vyznávat jakoukoliv náboženskou víru nebo být bez vyznání, i provádět náboženské úkony, pokud to není v rozporu se zákonem."

Podobně mluví zcela jasně i naše vyhláška č. 120/1976 o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech... čl. 18:

1/ Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Toto právo zahrnuje v sobě svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru podle vlastní volby a svobodu projevovat své náboženství nebo víru sám, nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou, zachováváním obřadů a vyučováním...

2/ Svoboda projevovat náboženství nebo víru může být podrobena pouze takovým omezením, jaká předpisuje zákon a která jsou nutná k ochraně veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví nebo morálky, nebo základních práv a svobod jiných."

Děkuji za Vaše porozumění a ujišťuji Vás, že zproštěním obžaloby přispějete k ještě většímu úsilí o jednotu v budování naší společné vlasti.

Kulaté razítko
ARCIBISKUPSTVÍ
PRAŽSKÉ

František kardinál Tomášek
arcibiskup - metropólita
a primas český

Tento dopis Otce kardinála, jímž obhájí právo věřících modlit se i společně kdekoliv a odmítl označení sekta pro zvláštní vztah k Duchu svatému, nebyl při odvolacím řízení čten, jen uložen do spisů. Krajský soud v Ostravě rozsudek okresního soudu v Šumperku potvrdil.

Dopis slovenského biskupa Jána Chrystosoma Korce
bratislavskému denníku Smena

Vážená redakce!

Opožděně jsem se dozvěděl, že Smena uveřejnila 15. srpna 1983 článek "Samozvanci a jejich záměry", jak se tajná církev snaží zneužít věřících pro protisocialistické cíle. Autor článku Anton Dúbravec hned od počátku nešetří drsnými výrazy jako: zrádcové nebo špinavé intriky. V civilizovaném světě by se nemělo takto psát. Pokud se tak píše, je to škoda, a sotva to někomu poslouží. Ale žádá si to odpověď. Mohl bych napsat tvrdou rukou dělníka, která držela více jak 20 let při práci kladivo a obracela těžké sudy. Mohl bych rozebírat Váš článek slovo za slovem a ukázat, že věci nejsou ani zdaleka tak jednoduché, jak předpokládá pisatel a že není možné je odbyť ani nedůstojnými ani útočnými výpady. Udělám to střídavěji a tentokrát jen několika poznámkami.

Východiskem článku je dopis, který podepsalo 90 věřících kněží, řeholníků a laiků plnými jmény a adresami. Upozornili v něm úřady na nespravedlnost, která se stala na Květnou neděli 1983 tvrdými prohlídkami domů a bytů, převážně mladých chlapců a dívek na Slovensku a v Čechách, o kterých se předpokládalo, že žijí podle ducha sv. Františka z Assisi. Mnozí z nich byli přitom zajištěni. Autor článku uvedl několik jmen podepsaných, i když nepřesně, ba i mylně. Nazval nás samozvanci, dopis bezmála zradou, a připsal nám snahu škodit naší společnosti. Skutečnost není tak jednoduchá. V mnoha zemích jdou dnes tisíce lidí do

ulic vyjádřit své mínění ve věci spravedlnosti či míru. Náš tisk chválí jejich statečnost. - Proč by měl být u nás dopis adresovaný úřadům zradou? - Měl být podnětem pro nápravu chyb, které se staly proto, že někdo dal příkaz stíhat mladé věřící pro jejich náboženský život, a to na posvátnou Květnou neděli. Tím roztrpčil mnohé občany. Rozvážnější muži potom nařídili propustit všechny zatčené. Pokud pisatele článku mylí malý počet signatářů dopisu, po čase bude možné se přesvědčit, že za dopisem stály tisíce. Podpsaní se nepovažovali za samozvance. Jména mnohých z nich - na rozdíl od autora článku - jsou na Slovensku známé. Vedle je svědomí a čest. Pravděpodobně nemíní ani v budoucnosti žádat od autora článku povolení používat svá občanská práva. Já to neudělám nikdy.

Vždyť přece smysl pro povinnost, čest a svědomí je i u nás naléhavý úkol. Ne každý, kdo vysloví nepříjemnou pravdu, je nepřítel. Na tento překonaný názor jsme už v mnohém doplatili.

Kdybychom byli méně zbabělí, mohl Dr. Clementis ještě léta žít. A kdybychom byli ještě zbabělejší, neměli bychom dnes ani přezidenta. Nesvědomití by ho byli úplně zničili. Někteří nás označovali za škůdce již tehdy, kdy jsme odmítali zdvíhat ruce pro odsouzení mnohých skupin občanů, a to nejen věřících. Jsme rádi, že nás to nezmýlilo. I nepříjemná pravda je pravda, udržuje život právě tak jako nepříjemný lék.

Autor článku nás obviňuje, že si v podepsaném dopise vymýšlíme a hovoříme o údajné nesvobodě. Není třeba si nic vymýšlet. Náboženské poměry nejsou u nás jednoduché. Vy si píšete co chcete. My se nemáme kde bránit. Ani ve Vašem denníku, ani v Katolických novinách. Zatímco my mlčíme, Vy píšete. Nejen, že s námi nesouhlasíte, ale děláte vše, aby ani ostatní s námi nesouhlasili. A pokud je někdo na naší straně, pokud je věřící, lákáte ho, že není přítelem císaře, i když nechce být jeho nepřítelem. Pokud jde o omezování náboženského života, ví o něm každý věřící žák, každá matka a otec, mistr v továrně a úředník v kanceláři. Na požádání jsem ochoten sepsat o tom podrobný a rozsáhlý výčet. Pisatel článku tvrdí, že ve věci náboženství je u nás vše v pořádku, dávám tedy návrh: Uveřejněte do měsíce statistiku, kolik náboženských katolických knih u nás vyšlo za posledních 30 let. V NDR vychází ročně pro dva milióny katolíků kolem stovky knih. Za 30 let je to tři tisíce knih. U nás budou na sečtení stačit prsty jedné ruky.

Mám pokračovat popisem poměrů na školách? Rozebírat, co se dělá s dotazníky a předvoláními, psát o znepokojování bohoslovců a kněží, otců a matek v zaměstnání? Bude-li to třeba, udělám to. Věřící se cítí zkrácení nikoli bez příčiny. Na návštěvu papeže Jana Pavla II. v Rakousku, jež byla událostí posledních dvou set let, se nedostal ze Slovensky téměř nikdo z věřících. Katolické noviny podaly o věci kratičkou zprávu bezmála až za dva týdny po události. Že by o tom redakce nevěděla? Anebo nemohla. Věřící na Slovensku to prožívali jako něco neobyčejně trapného.

Autor článku ve Smene se dotýká i roku 1968. Nemíním rozvířovat věci, které by mohly být zdrojem nepokoje. Z náboženské stránky uvedu jen tolik, že něšlo jen o jednoho člověka anebo několik lidí, jak autor zjednodušuje. Novými zdravými náboženskými výhledy byly nadšeny statisíce věřících. Stovky kněží se sešly na Velehradě a bohoslužby tam konalo společně 13 biskupů. A když se v letech 1967-1971 dělala a publikovala odborná anketa a religiozité na Slovensku, hlásilo se k víře 87% obyvatelstva.

Pisatel článku ve Smene hovoří o tajné církvi a o jejím zneužívání. Výraz "tajná církev" je vymyšlený, a vymyšlený špatně. Církev má úřady a veřejnou bohoslužbu, ale její věřící žijí také soukromým náboženským životem. Nemůže-li se nějaký kněz za 30 let dostat k oltáři a musí sloužit mši soukromě, v bytě, nebo v domku v lese, není to jeho vina. Pomodlí-li se věřící společně mimo kostel, přečtou-li si něco z Písma svatého, netvoří ještě tajnou církev, ale činí to jako příslušníci jediné, svaté, katolické a apoštolské církve, spojení v duchu s kněžími, biskupy a nástupcem sv. Petra. Jinde v Evropě, v Africe či v Asii si něčeho takového nikdo ani nevšimne, tak je to samozřejmé. Připisovat věřícím, i když jsou mladí, nějaké politické cíle, znamená připisovat jim něco, čím se vůbec nezybývali. A také je zastrášovat. Ale kde za mou věcí stojí živý Bůh, tam i zastrášování ztrácí význam. Boží síla přemáhá i strach. I apoštolové zůstávali nějaký čas za zavřenými dveřmi ze strachu před židy - hovoří evangelium, ale potom vyšli do ulic Jeruzaléma a za chvíli do ulic světa. A sílu jejich víry cítíme my věřící jako sílu Boží v hluboké úctě až do dnešního dne.

Pochopte, že víra je pro mnohé lidi i dnes otázkou života a smrti. S ní stojí a padá smysl jejich života. Dnes se dokonce i v našem tisku objevují zmínky o duchovních hodnotách, které není možno složit do peněženky ani zavěsit jako prestiž na stěnu.

Někomu stačí jako pohnutka k práci uznání společnosti. My věřící jdeme dále a vychováváme se k tomu, aby naše práce, naše vztahy k lidem i národům a celý náš život obstály i před tváří Boží, a to navždy. Komu tím škodíme? Takový postoj věřících by se měl v národě a společnosti hodnotit výslovně pozitivně. Už dávno jsme mohli nastoupit cestu opravdového dialogu, jenž by posloužil všem. Nad touto zemí se dnes nahromadilo tolik hrozeb, že každý člověk na světě by měl něco dělat pro vzájemné dorozumění. Měl by to považovat za věc svého svědomí a své cti. Čím jsme přispěli a čím přispíváme této velké věci dorozumění jako celek? Neměli bychom zůstat v zajetí názorů, které život dávno překonal. Podle nás náboženství brání základní lidské postoje k životu a může být velkou duchovní sjednocující silou světa. Křesťanství je opravdovou hodnotou v životě národa.

Rozvážné lidi neudivuje, že stále víc mladých lidí přichází k závěru, že bez duchovních základů se nedá dlouho žít. Jsou stále více přesvědčeni, že všechny továrny, auta a chladničky světa mají pro nás smysl jen v atmosféře lidskosti a svědomí, jež jim pomáhá utvářet právě evangelium, víra v Boha a odpovědnost před ním navěky. Jsou přesvědčeni, že jen ve víře v Boha mohou šťastně žít a svědomitě pracovat. Mnozí mladí lidé, kteří znovu našli Boha a žijí evangeliem v jeho církvi, neumí si již představit svůj život bez této víry. Skutečně nevědí, co by si řekli bez Boha v nejposvátnějších chvílích života a ve velké hodině smrti.

Jistě, když je někdo hladový, postaráme se mu nejprve o chléb. Ale i sytí lidé zápasí o svobodu a jiné lidské hodnoty. Někomu stačí chléb a hry. Ale spektrum lidských možností a potřeb sahá mnohem dále. Kdo toto nechápe, nechápe duši člověka, ani svou ani cizí. Jsme přesvědčeni, že toto všechno vyrůstá v nás, zejména v mladých lidech z hlubokých potřeb duše, oživované působením Božího Ducha, který vane kudy chce, který nezná hranice ani překážky a nepotřebuje pro své působení žádná povolení a razítka. Bude probouzet a strhávat k životu víry stále víc a víc zejména mladých lidí, kteří již nazřeli, že člověk není živ jen chlebem a že se nemůže spokojit s duchovní prázdnotou. Poslouží to nám všem. Člověk žije též pravdou a spravedlností, žije též každým slovem, které vychází z Božích úst. Takovým slovem je právě slovo evangelia, ze kterého my na Slovensku víc a víc žijeme.

V Bratislavě, 10. října 1983

Ján Chryzostom Korec

Dr. Vladimír Janků, ředitel SVC při Úřadu předsednictva vlády ČSSR
 Generální prokurátor ČSSR
 Ideologické oddělení ÚV KSČ
 Okresní prokuratura v Tachově
 Synodní rada českobratrské církve evangelické

Koncem roku 1983 bylo zahájeno trestní stíhání proti Janu Kellerovi, faráři českobratrské církve evangelické v Černošíně, okres Tachov, pro trestný čin maření státního dozoru nad církvemi podle § 178 tr. z. K l.l.1984 mu byl odňat státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti.

Jak vyplývá z výsledků, které v rámci vyšetřování případu J. Kellera probíhají ve více krajích ČSSR, je důvodem tohoto v dějinách českobratrské církve evangelické bezprecedentního kroku státních orgánů skutečnost, že Jan Keller v létě 1983 strávil se skupinou mladých lidí v církevním objektu na území své farnosti týden při společném prázdninovém pobytu. Jelikož se jednalo o mládež a děti z křesťanských rodin, nescházely při tomto sejití projevy křesťanského pospolitého života, jako je společný zpěv, modlitby, výklad bible, rozhovory o víře.

Jsme hluboce rozhořčeni skutečností, že evangelický farář má být zbaven možnosti dalšího působení a dokonce trestně stíhán za to, že koná povinnost, ke které se jako duchovní uvázal a k níž ho církev pověřila. Náboženskou výchovu dětí podle přání rodičů považujeme za nedílnou součást svobody vyznání zaručené ústavou ČSSR /čl. 32/, zákonem 120/76 Sb. /Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, čl. 18, kde stojí: "Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Toto právo zahrnuje v sobě svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru podle své vlastní volby a svobodu projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo ve společenství s jinými, ať veřejně nebo soukromě, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou, zachováváním obřadů a vyučováním"/ a dalšími významnými dokumenty /Závěrečný akt konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, Výsledný dokument madridské schůzky účastníků KBSE/.

Svého práva na vyznání a život podle víry, která je v souladu

s ústavou ČSSR i citovanými mezinárodními závazky, se nehodláme vzdát; právo svěřit své děti do výchovy těm, ke kterým máme důvěru, považujeme za součást tohoto práva i za výraz surchovaného postavení, které ve výchově zaujímá rodina.

Trestní stíhání Jana Kellera, policejní výslechy dětí, které se pobytu účastnily, výslechy jejich rodičů, to všechno uráží naše občanské vědomí a vrhá na nás světlo jako na občany druhého řádu, jejichž projevy životní orientace maří státní dozor, který na ně byl uvalen jako na zvláštní kategorii méněhodnotných občanů, kteří podězření a dozor zasluhují pro sám fakt, že vyznávají křesťanskou víru. Stíhání Jana Kellera otřásá věrohodností čs. státních představitelů, kteří často ujišťují naši i mezinárodní veřejnost, že čs. stát respektuje náboženskou svobodu a že tvrzení o diskriminaci věřících jsou zlovelnou pomluvou.

Domníváme se, že Jan Keller, který nedělal nic jiného než řada svědomitých duchovních po řadu let a jemuž jsme za jeho duchoven- skou obětavost vděční, se ničím neprovinil proti čs. zákonům a že postih jeho osoby je neblahým krokem s dalekosáhlými následky, neboť - jak máme za to spolu s Výsledným dokumentem madridské schůzky - "respektování lidských práv a základních svobod je pod- statným činitelem pro mír, spravedlnost a blahobyt..."

Žádáme proto kompetentní státní a s odvoláním na čl. 4 ústavy ČSSR i stranické orgány, aby zastavily trestní stíhání proti Janu Kellerovi, udělili mu znovu státní souhlas, event. tyto kroky prosadily na příslušných místech.

18. ledna 1984

Milan Balabán
Zdeněk Bárta
Bohumil Baštecký
Bedřich B. Bašus
Edmund Bauer
Josef Beran
ing. Tomáš Bísek
Daniela Bísková
Daniela Brodská
Petr Brodský
Tomáš Cejp
Jan Čapek
Jan Dus ml.
Jaromír Dus
Marie Formanová
Daniel Gregor
Eduard Gregor
Eliška Gregorová

PhDr. Ladislav Hejránek
Heda Hejránková
Benjamin Hlaváč
Miroslav Pavel Hlaváč
Jiřina Hlaváčová
Rudolf Hromádka
Jan Hrudka
Miroslav Jirounek
Dagmar Kadlecová
Pavel Keřkovský
Jan Klas
Věra Kotrbová
ing. Petr Krejčí
Milada Krejčová
Jindřiška Krpáková
Dagmar Křížková
M. Křížková
Jan Mazel

Němec
Michael Otřísal
Petra Otřísalová
Miroslav Palán
B. Palasová
MUDr. Jan Payne
Lenka Paynová
Petr Payne
Jiří Pěchánek
Tomáš Pergler
Václava Perglerová
Bohdan Pivoňka
Jana Pivoňková
Lydie Pivoňková
Magdaléna Pivoňková
Petr Pivoňka
Miloš Rejchrt
Jitka Rejchrtová

ing. Pavel Roubal
Věra Roubalová
Miroslav Růžička
RNDr. Tomáš Růžička
Jarmila Růžičková
Růžičková
Rychetský
Jan Schneider
Jiří Schneider
Joel Ruml

Slavík
B. Slavíková
Eva Svobodová
Vojen Syrovátka
František Špilar
Anna Šimsová
Irena Škeříková
Jiří Štěpánek
ThDr.ing. J.S. Trojan
Karla Trojanová

Milena Vašíčková
Miloslav Vašina
Tomáš Vočka
Marian Zajíček
Fr. Zápotočný
Vojtěch Zikmund
Simeona Zikmundová
Viktor Žárský

Ludvík Vaculík

PSÁNO PRO LISTY

S odvahou, nad níž jednou budoucí užasnou, vkročili jsme do roku 1984. Ze všech stran zlá tušení, zlověstné horoskopy, špatné zprávy z front, selhání sovětské mírové iniciativy, co nás čeká? K tomu nekvalitní zemáky z loňska. Svět je jakoby uhranut Orwellovým letopočtem a sotva kdo ještě spoléhá na Amalrikův. Také na mě padá nepojmutelná tíha a mám co dělat, abych se vypjal k představě, že budeme ještě žít normálně, to jest podle svého rozumu a schopností.

Speciálním znamením pro nás, kteří se v Československu nezabýváme terorem, musí být předvánoční bomba najdená prý v obchodním domě Kotva. Když jsem v hlavě pátral, čím zločinec to mohl narafičit, napadlo mi, že policie, která zákonitě přijde i ke mně hledat trhaviny, bude zas jak praštěná výbuchem brát rukopisy, knihy, dopisy a fotografie. A tak tu sedím mezi odlehčenými regály, připraven na nový život líp, než jsem chtěl, s jenom jedním "závadovým" listem papíru, tím, který čtete a který bych musel, v této fázi, ještě před zazvoněním u dveří vytrhnout ze stroje, rozškubat, a spláchnout, protože jsem se zatím nedostal k doznání, že už nechci psát, jak jsem psal ještě v prosinci, neboť na mě samotného mělo takové psaní moc depresivní účinek, jak teprv bych se poškodil tím letošním! Oznamuju, a tím se můj správný úmysl dostává i na papír, že si pro nastávající zlopověstný rok nevím jiné rady nežli nevšímat si ho, a to bude také má jediná možná pomoc i čtenářstvu, aby tím letopočtem nějak proklopýtalo, protože ten další už má být lepší, jestli dožijeme. Jeden velice mrzutý rest však musím ještě zpracovat, a to je silvestrovský útěk jedné pražské rodiny přes Jugoslávii do Rakouska. Jmenovat nebudu, abych nepřekročil kruh, jemuž ti lidé svůj čin nabídli k posouzení.

Muž /31/ je herec, viděl jsem ho na experimentálním jevišti a na obrazovce, tam v okrajových úlohách. Je to živel, který by se nikdy nezapasoval do strnulého angažmá, aby v něm stárnul v grimasách a větách předepsaných klasiky či státními dramatiky.

Potřebuje své osobní divadlo, svůj text či aspoň svou hlavní roli. Na to však je u nás uboze málo vzduchu, a možná i trochu moc herců. Žena /29/ je spisovatelka, četl jsem její zde vydanou dětskou knihu, dvě divadelní hry, z nichž prvá se užuž hrála v Praze, ale po zákazu směla se pak hrát jenom na regionálních scénách, a jednu povídku. Druhou knihu se zdráhali jí vydat, bránili jí však publikovat v zahraničí a posledně jí znempžnili krátkou studijní cestu, vymlouvajíce se, že pro ně je znamenitou uklízečkou, což i byla, a psala navíc, kdežto oni, jak sami musejí cítit nejsou navíc už nic. Ale toto všecko, všecko za všeckým, patří k dnešním poměrům, jež umožní každého svébytného člověka, včetně rodilých uklízeček, a je možno i pochopitelně chtít z toho utéct.

Je pravda, že herec, jako i zpěvák nebo závodník, cítí, že jeho síla i lhůta k vývinu a výboji jsou odměřeny. Spisovatel zas potřebuje publikovat, aby mohl psát dál, jeho lhůta je delší, ale neúspěch, který mu schválně organizují nepřemožitelné zlosíly, mu tu lhůtu a vůbec život zkracuje. Ale to už tak dneska u nás je, je to naše moderní podoba té staré tubery, co zabila mnoho lepších talentů před námi, je to náš Koniáš. - Ale i naše slavné dílo, náš známý Bernard Žor!

Ti dva mladí lidé po vlídném přijetí na druhé straně řekli, nevím jakými slovy, že chtějí zachránit své příští dílo.

1. To míní česká spisovatelka prostřednictvím tlumočnicka napsat pár dobrých knih /německých knih/, ozvláštňených háčkem ve jménech.
2. Možná však chce dál bojovat proti zlu, z něhož unikla, pak ovšem ujela z dějiště svých knih.
3. Umělec samozřejmě může se svým tématem odějít na klidnější místo světa a zpracovávat je v nadsezónní tvar, pak mu popřejeme léta. Ale svět, všude plný nějakého zla, je také všude osazen nějakými bojovníky proti němu. Tam ani nepoznají, že jeden přibyl, tady je každý úbytek cítit. Říkám si, zda nejde o výjev z jarmarku, kdy zboží se pudově táhne k výhodněji umístěnému stanu. A co se v něm bude tak svobodně a bezpečně hrát? Pašije, při nichž už netrpí nikdo z obecnstva, ani ten Kristus.

Toto bych nepotřeboval zveřejňovat, kdyby ti dva lidé svou jistě hlavně osobní věc předváděli ve formátu svého dosavadního utrpení, hlavně však ve své osobní režii, což česky vždycky znamenalo na svou útratu. Vždyť ten herec hrál! A spisovatelka

odešla ve dnech, kdy jedno divadlo dávalo premiéru další její hry. /Hotel pro autorku zajištěn, kytice, pohoštění, autorčina omluva nikoli./ Pravda poděkovala v cizím /zde úředně nepřátelském/ vysílání řediteli za odvalu a hercům za pochopení, s nímž si osvojili všechny úmysly jejího textu. /Člověk se v Praze neodvážil pochválit ani Johanidese nebo Slobodu v Bratislavě, aby jim nezkazil práci./ Ale ona to vlastně nemohla jinak udělat: jak měla podtrhnout svou pronásledovanost a svou odvážnou hranost? Postřeh mého přítele Oty Filipa, že od toho dne "je znormalizované divadlo bohatší o jednu kapitolu", nutno doplnit tak, že od té doby je historie kulturní opozice u nás pestřejší o případ originální bezočlednosti, která za forsáž při svém startu do modra nebe použila práce mnoha trpělivých a skromných lidí, inzeruje svou osobu rodovým jménem, aniž přijímá závazek rodové selské odolnosti, a prodává naší společnou bídu bez ochoty podílet se na ni.

A taky, slyšel jsem, chtějí zachránit své děti. Viděl jsem je: děvčátko /9/ a chlapeček /5/. A jsou vám tak... mile běžné, že nechápete, proč ze všech v Praze právě ony mají být zachráněny před spálením.

Pudový útěk z očekávaného epicentra. Úhyb před tíhou svého určení. Distance od nás, kteří jsme do svých motivací nezapočítali válku, proto musíme svůj pořád rozbíjený život znovu skládat v nějaké dílo. Není v tom ani ona patetizující socialistická kolektivní odpovědnost za svět, ale ani křesťanská pokora, znamenající, že člověk chce nalézt a nést, co naň bylo vloženo.

Ale všechny cesty z lidských rozcestí nebyly ještě projdeny.

/leden 1984/